

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

Bakalářská práce

2024

Adina Kozová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra německých a rakouských studií

**Etnografická komise v Liberci
na pozadí německé „völkisch“ ideologie**

Bakalářská práce

Autorka práce: Adina Kozová

Studijní program: Česko-německá studia

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. července 2024

Adina Kozová

Bibliografický záznam

KOZOVÁ, Adina. *Etnografická komise v Liberci na pozadí německé „völkisch“ ideologie*. Praha, 2024. 47 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.

Rozsah práce: 63 698 znaků

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá etnografickou komisí v Liberci na pozadí německé „völkisch“ ideologie. Cílem práce je zjistit, jak se etnografické komisi, působící jako jedna z deseti komisí v Sudetoněmeckém ústav pro výzkum země a lidu, dařilo přispívat k plnění německé „völkisch“ ideologii. Práce se nejprve věnuje vysvětlení pojmů politická a nacistická ideologie. Dále rozebírá význam slova „völkisch“ a plán na (re)germanizaci českého území a obyvatelstva v případě výhry Třetí říše ve druhé světové válce. Druhá část se zabývá sudetoněmeckými vědeckými institucemi, jejich historií a událostmi, které vedly k jejich založení. Dále se věnuje přímo Sudetoněmeckému ústavu pro výzkum země a lidu, jeho úkolů a komisím. V poslední části je představena etnografická komise, její členové Bruno Schier, Gustav Jungbauer a Josef Hanika. U Haniky je blíže popsán pojem „Trachtenerneuerung“. Na základě dochovaných archivních materiálů jsou představeny úkoly etnografické komise a jejich plnění. Práce na základě archivní korespondence dochází k závěru, že etnografická komise měla od počátku veliké ambice pomáhat při plnění německé „völkisch“ ideologie, ale z důvodů válečné situace, nejednoty členů komise ve snaze plnit společně stanovené cíle a jejich působení na jiných institucích, se jí nedařilo plnit plány podpory tak, jak sama od sebe očekávala.

Abstract

This bachelor thesis deals with the ethnographic commission in the city of Liberec on the background of the German "völkisch" ideology. The aim of the thesis is to find out how the ethnographic commission, operating as one of ten commissions in the Sudeten German Institute for Research of Land and People, managed to contribute to the realisation of the German "völkisch" ideology. The thesis first explains the terms political and Nazi ideology. It then discusses the meaning of the word "völkisch" and the plan of (re)Germanization of the Czech territory and population in the event of the Third Reich winning the Second World War. The second part deals with the Sudeten German scientific institutions, their history and the events that led to their establishment. It also looks directly at the Sudeten German Institute for Research of Land and People, its tasks and commissions. In the last part, the ethnographic commission, its members Bruno Schier, Gustav Jungbauer and Josef Hanika are introduced. In Hanika's case, the concept of "Trachtenerneuerung" is described in more detail. On the basis of the preserved archival materials, the tasks of the ethnographic commission are presented and their fulfilment. The thesis concludes on the basis of archival correspondence that the ethnographic commission had great ambitions from the beginning to assist in the fulfillment of

the German "völkisch" ideology, but because of the war situation, the disunity of the commission members in their efforts to fulfil the jointly established goals, and their influence on other institutions, it couldn't carry out its plans of support as it had expected of itself.

Klíčová slova

Etnografická komise, „völkisch“, ideologie, Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu, nacistická ideologie, výzkum

Keywords

Ethnographic Commission, „völkisch“, ideology, Sudeten German Institute for Research of Land and People, Nazi ideology, research

Title/název práce

Ethnographic Commission in Liberec on the background of "völkisch" ideology

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Miroslavovi Kunštátovi, Ph.D. za cenné rady, trpělivost a pomoc při přípravě této práce.

Obsah

Úvod.....	1
1. Politické ideologie.....	4
1.1. Nacistická ideologie	5
1.2. Význam slova „völkisch“	6
1.3. (Re)germanizace českého území	9
2. Sudetoněmecké vědecké instituce	10
2.1. Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung - SALV	12
2.2. Komise SALV	15
3. Etnografická komise.....	17
3.1. Významní členové etnografické komise.....	18
3.1.1. Bruno Schier	18
3.1.2. Josef Hanika a obnovený kraj	19
3.1.3. Gustav Jungbauer	20
3.1.4. Zbylí členové.....	21
3.2. Úkoly etnografické komise a jejich plnění	22
3.2.1. Rok 1940	22
3.2.2. Rok 1941	24
3.2.3. Rok 1942	27
Závěr.....	28
Summary	30
Použitá literatura.....	32
Teze bakalářské práce.....	36
Seznam příloh.....	39

Úvod

Kulturní dědictví je podstatnou součástí kultury každé společnosti. Zahrnuje materiální i nemateriální pozůstalosti, jež jsou předávány z generace na generaci.¹ Mezi materiální (tedy hmatatelné) kulturní dědictví řadíme architekturu, umělecká díla, archeologické nálezy, tradiční oděvy nebo muzejní sbírky. Zvyky, obyčeje, písně, říkadla, řemesla i řeč pak patří k nemateriálnímu (nehmatatelnému) kulturnímu dědictví.²

Význam kulturního dědictví je pro identitu a soudržnost společnosti nezastupitelný. Města, památky, regiony a regionální produkty jsou pravidelně označovány UNESCO³ a Evropskou unií⁴ jako památky světového nebo evropského kulturního dědictví. Na důležitosti kulturního dědictví se shodují i obyvatelé členských států EU, kteří v roce 2017 odpovídali v průzkumu zaměřeném na kulturní dědictví - z dotazovaných účastníků zastává 80 % názor, že kulturní dědictví je podstatné nejen pro jedince, ale také pro komunitu, region, zemi a Evropu jako takovou.⁵

V minulosti, především v období druhé světové války, byly odkazy na kulturní dědictví používány k posílení ideologické myšlenky vládnoucích pravicově-extremistických stran. Ve Třetí říši využívali kulturního dědictví k propagandě a k šíření přesvědčení, že prapůvodní kulturou je kultura německá a jiné kultury (zejména ta česká) z ní čerpaly inspiraci. Tímto přesvědčením chtěla vládnoucí strana podpořit teorii o nadřazenosti německé rasy nad ostatními rasami.

Pro podporu svého tvrzení zakládali nebo přejímali po celé Třetí říši výzkumné ústavy a instituce, které měly za úkol svým bádáním prokázat pravdivost těchto tvrzení.⁶

Na území Sudet měla zejména činnost Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu (Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung – SALV), který sídlil v hlavním župním městě Liberci, svým bádáním přispět k potvrzení teorie o původu německé kultury,

¹ Marie Tomíšková, „Veřejnost a kulturní dědictví“, *Urbanismus a územní rozvoj*, (XVI. červen 2013), Ústav územního rozvoje, 33, https://www.uur.cz/media/uksnp4hg/06_veřejnost.pdf (staženo 23. května 2024).

² „Kulturní dědictví“, Národní ústav lidové kultury, <https://www.nulc.cz/kulturni-dedictvi/> (staženo 23. května 2024).

³ „World Heritage List“, UNESCO, <https://whc.unesco.org/en/list/> (staženo 23. května 2023).

⁴ „Pamětihodnosti s označením „Evropské dědictví“, European Commission, <https://culture.ec.europa.eu/cs/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label> (staženo 23. května 2023).

⁵ „Cultural Heritage“, European Union, (prosinec 2017), <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2150> (staženo 22. května 2024).

⁶ Petr Lozoviuk, „Slovanská bádání a etnografie v Protektorátu Čechy a Morava“, *Národopisný věstník* (č. 1, 2021): 6, <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/46474/1/Slovanska%20badani.pdf> (staženo 28. března 2023).

a tím podpořit legitimizaci plánované germanizace Protektorátu Čechy a Morava v případě vítězství Třetí říše v druhé světové válce.⁷

Výzkumy prováděné pod hlavičkou SALV se zaměřovaly zejména na oblast Sudet a jejich obyvatelstvo. Součástí úkolů SALV bylo bádání o jedinečnosti sudetské kultury, jejího kulturního dědictví a o původu sudetské kultury porovnávání s tou českou. Očekávaným výsledkem mělo být nalezení důkazů k potvrzení nacistického přesvědčení, že česká kultura není autonomní, a že její kořeny nejsou nikde jinde než v té německé, čímž by mohl být podpořen plán germanizace Čechů, Moravanů na českém území.⁸ Výzkumy v SALV probíhaly v deseti komisích. Jednou z nich byla i etnografická komise.

Etnografie je věda založena v 19. století zkoumající lid a lidskou společnost v rámci jednoho národa. Je založena na otázkách co? kdy? a kde? Zaměřuje se na specifika jedné společnosti žijící na ohraničeném území, chování typické pro danou společnost jako celku a s ním související kulturní zvyklosti.⁹ Podstata etnografie v první polovině 20. století bylo nacionálně zaměřením na etnografické tradice jednoho národa (kultury).¹⁰ Etnologie je, na rozdíl od etnografie, věda zaměřena na lidskou společnost a lidské jednání bez rozlišování specifik na jednotlivá území. Naopak se snaží společenské a kulturní podobnosti nacházet, propojovat a srovnávat za pomoci otázek proč? a jak?¹¹ Etnografie pro své národní zaměření zapadala do „völkisch“ ideologie národně socialistické německé dělnické straně (NSDAP). Důraz na srovnávání mezikulturních spojitostí se však objevoval už ke konci 19. století.¹²

Tato bakalářská práce se zabývá ústavem SALV, etnografickou komisí a jejím výzkumem na pozadí německé „völkisch“-ideologie. Práce je dělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část nejprve přiblíží, co se skrývá pod pojmem ideologie, konkrétněji pod nacistickou ideologií jako takovou. Dále osvětlí význam slova „völkisch“, který je součástí názvu této bakalářské práce, jehož význam byl jedním z důvodů, proč v SALV docházelo ke zkoumání původu české kultury a ojedinělosti té sudetské. Následně se věnuje plánu

⁷ Martin Tichý, „Interdisciplinární seminář Totalitarismus V.“, *Podoby politické ideologie*, Pořadatel: Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, in *Securitas imperii* (č. 15, 2009): 280. (Staženo 28. března 2023). <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=547290>

⁸ Lozoviuk, *Slovanská bádání*, 5.

⁹ Leonard Eisenberg, „Anthropological archeology: Ethnography or Ethnology?“, *Plains Anthropologist* 16, (1971/ č. 54): 298, <http://www.jstor.org/stable/25667031> (Staženo 29. září 2023).

¹⁰ Petr Lozoviuk, „Etnologie je filozofií budoucnosti.“ R. F. Kaindl a pozapomenuté počátky evropské etnologie“, *Český lid*, 2016/103, 438, <https://doi.org/10.21104/CL.2016.3.06>, (Staženo 29. září 2023).

¹¹ Eisenberg, „Anthropological archeology“, 298.

¹² Lozoviuk, „Etnologie je filozofií budoucnosti“, 438.

na germanizaci území Protektorátu, k jehož naplnění měly napomoci i příspěvky vědců ze SALV. Poté se zaměří na samotný SALV, jeho činnost a komise pod něj spadající.

Praktická část této bakalářské práce se zabývá právě etnografickou komisí, členy komise a úkoly, které měli v rámci svých výzkumů na starosti. V této části se zmiňují i o Josefu Hanikovi a jeho výzkumu v rámci „obnovy“ sudetoněmeckého kroje.

Cílem této práce je nalézt odpověď na výzkumné otázky:

Jak se etnografické komisi dařilo přispívat k plnění vizí německé „völkisch“ ideologie?

V práci byly použity primární i sekundární zdroje. Primárními prameny jsou zejména archivní materiály dochované z etnografické komise, které se aktuálně vyskytují v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd České republiky. Jedná se o dochovanou písemnou dokumentaci chodu etnografické komise, korespondenci mezi jejími členy a závěrečné zprávy ze zasedání komise. Ze sekundárních zdrojů byla použita literatura zkoumající fungování a činnost SALV. Zásadními sekundárními zdroji této bakalářské práce jsou díla Petra Lozoviuka, který se ve svých pracích detailněji zabývá historií, historií etnologie, etnologií samotnou a etnologickým zkoumáním před, za a po druhé světové válce na českém území. Stěžejním dílem pro tuto práci je *Interethnik im Wissenschaftsprozess. Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftliche Auswirkung* (2008)¹³. Na velkém významu má i Loziukova studie *Slovanská bádání a etnografie v Protektorátu Čechy a Morava*, jež vyšla v roce 2021, ve které se autor zabývá historií české etnografie v době okupace.

Dalším zásadním zdrojem jsou knihy a příspěvky Mileny Josefovičové, která se ve svých výzkumech zaměřuje na dějiny 20. století, na české Němce a česko-německé vztahy a zároveň se věnuje archivnictví a dokumentaci vědecké činnosti. Na významu pro tuto bakalářskou práci má její dílo *Německé vědecké instituce v Liberci 1923-1945. Od vlastivědy k nacistickému bádání o zemi a lidu* (2014)¹⁴ a příspěvek *Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu* v knize *Hledání centra - Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století* (2011)¹⁵ od Kristiny Kaiserové a Miroslava Kunštáta. Ve zmiňované knize a příspěvku se Josefovičová hlouběji věnuje již zmíněným institucím a jejím členům. Kniha také obsahuje

¹³ Petr Lozoviuk, *Interethnik im Wissenschaftsprozess – Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipziger Universitätsverlag, (Leipzig, 2008).

¹⁴ Milena Josefovičová, *Německé vědecké instituce v Liberci 1923-1945: od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu*, Masarykův ústav a Archiv AV ČR (Praha, 2014).

¹⁵ Milena Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu“, in: Kristina Kaiserová a Miroslav Kunštát, *Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*, Albis International (Ústí nad Labem, 2011).

inventář archivních materiálů k Sudetoněmeckému ústavu v Liberci z předválečných a válečných let. Význam pro tuto práci mělo dílo od Aleny Míškové *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchner Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges* (2007)¹⁶, ve kterém se autorka také věnuje samotnému SALV. Pracuji i s příspěvkem *Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung 1940–1945: „Wissenschaftliche Gründlichkeit und völkische Verpflichtung“* od Oty Konráda z knihy *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung“ 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer* od Štefana Albrechta, Jiřího Malíře a Ralpha Melvilla.¹⁷

Téma bakalářské práce je pro svoji specifčnost tématem, ke kterému nebylo možné dohledat větší záběr sekundárních zdrojů od různých autorů. Z tohoto důvodu se v poznámkách pod čarou častěji vyskytují jména a díla výše zmíněných autorů.

1. Politické ideologie

V osobních, sociálních i politických otázkách vždy existovaly názory rozdílného charakteru. Při řešení politických otázek často dochází k diskusi o tom, která politická strana, a tedy i který politický směr je pro společnost nejvhodnější, a měl by proto být podporován.¹⁸ Rozdílné názory lze spojit za pomoci společných rysů a díky idejím, které zcela nebo pouze okrajově shrnují myšlenky jedné skupiny, vytvořit politickou ideologii.¹⁹

Definice politické ideologie je často předmětem kontroverze, neboť žádná definice politické ideologie nebude nikdy uznávána všemi stranami.²⁰ Pojem ideologie byl poprvé zmíněn na přelomu 18. a 19. století za doby Francouzské revoluce. Od té doby vzniklo několik definic, které, byť pocházejí od různých autorů, nesou určité prvky podobnosti. Podle Vladimíra Proroka je pojem ideologie definován slovy „*ideologie je souhrn představ, názorů a teorií, které si vytváří sociální skupina o sobě, o svém postavení ve společnosti, o svých cílech a prostředcích jejich dosažení, a který se stává impulsem pro její prakticko-*

¹⁶ Alena Míšková, *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchner Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*, Carolinum (Praha, 2007).

¹⁷ Ota Konrád, „Štefan Albrecht, Jiří Malíř a Ralph Melville, *Die "sudetendeutsche Geschichtsschreibung" 1918-1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer*, Oldenbourg Verlag (Mnichov, 2008).

¹⁸ Matěj Cibík, Vladimír Mikeš, Jaroslav Rytíř (eds.), *K čemu potřebujeme politické strany?*, Středisko společných činností AV ČR, (Praha, 2021), 4.

¹⁹ Andrew Heywood, *Political Ideologies – An Introduction, Third Edition*, Palgrave Macmillian (Londýn, 2007), 4.

²⁰ Heywood, *Political Ideologies*, 4.

politickou činnost, vedoucí k udržení, modifikaci či úplné změně společenskopolitického řádu“.²¹

Andrew Heywood ve své knize *Politics* (2013) uvádí, že z vědecko-společenského měřítka je politická ideologie soubor více či méně spolu souvisejících myšlenek a idejí, které slouží jako základ pro politickou akci. Jejich podstatou je odmítání aktuální politické situace a přínos myšlenky na novou, lepší budoucnost a společenskou situaci. V poslední řadě pak přichází s postupem, jak by k plánované politické změně mělo dojít.²²

Politické ideologie a jejich ideje mají pro společnost tmelící schopnost, neboť poskytují sjednocující názory a hodnoty, se kterými se společnost nebo skupina lidí může ztotožnit. Myšlenky a ideje mohou vznikat přirozeně, nebo být naopak společnosti vnuceny vládnoucí skupinou – můžou tak sloužit jako jistá forma společenské kontroly.²³ K manipulaci s politickými ideologiemi a idejemi docházelo právě v nacistickém Německu, v zemi s tzv. oficiální ideologií.

1.1. Nacistická ideologie

Třetí říše vládla na principu oficiální ideologie, tj. pomocí oficiálních politicky spolehlivých myšlenek kontrolovala jak politické dění v zemi, tak společenský a kulturní život. Díky tomuto politickému přesvědčení neexistoval prostor pro vyjádření jiného názoru nežli toho, který podporoval ideologické myšlenky a ideje vládnoucí strany.²⁴

Národně socialistická politická ideologie viděla svou hybnou sílu v národě a v dělnické třídě.²⁵ Adolf Hitler, působící mezi lety 1933–1945 zpočátku jako říšský kancléř, posléze jako „Führer“ německého národa, popsal rysy nacistické ideologie ve svém spisu *Mein Kampf*.²⁶

Ve spisu, který je považován za nejdůležitější zdroj nacistické ideologie²⁷, Hitler do detailů rozvíjí svá ideologická přesvědčení. Hlavní bodem nacistické ideologie je teorie o nadřazenosti lidských ras, zejména té árijské (nordické nebo germánské), pramenící z teorie rasismu, tedy z přesvědčení, že některé biologické znaky jedné rasy jsou hodnotnější než znaky jiných

²¹ Vladimír Prorok, *Politické ideologie a teorie v dějinách*, Vysoká škola ekonomická (Praha, 1998), 15; 17.

²² Andrew Heywood, *Politics – Fourth Edition*, Palgrave Macmillian (Londýn 2013), 28.

²³ Ibid, 13.

²⁴ Heywood, *Politické ideologie*, 13.

²⁵ Ibid.

²⁶ Česky – Můj boj. Sepsaný ve vězení, kde si odpykával trest za nevydařený protistátní puč z roku 1923. Vydán v roce 1925. *Mein Kampf*, *Mein Kampf* česky, <https://mein-kampf.cz/> (Staženo 29. března 2023).

²⁷ Hajo Holborn, „Origins and Political Character of Nazi Ideology“, *Political Science Quarterly*, Vol. 79, No. 4 (Dec., 1964): 543, <https://www.jstor.org/stable/i311372> (staženo 29. března 2023).

ras.²⁸ Hitler teorii rasismu doplnil o své vlastní dělení ras, dle kterého je rozdělil na tři kategorie: na „zakladatele kultury“, „nositele kultury“ a „ničitele kultury“. Za zakladatele kultury byli považováni všichni Němci a lidé árijské rasy. Za nositele kultury byl pak považován lid odlišné rasy nepředstavující vyšší riziko pro Třetí říši, neboť lidé dané rasy vykazovali určitý intelekt pro využití idejí a vynálezů německého lidu, avšak nebyli schopni vlastní tvořivé činnosti. Do této kategorie spadali i většinově obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava.²⁹ Ničiteli kultury byli dle Hitlerovy rasové teorie Židé.³⁰

Hitler věřil v právo Třetí říše na rozšiřování životního prostoru svého lidu (německy Lebensraum) směrem na východ od hranic Německé říše. Dosáhnout tohoto práva bylo možné pouze válkou a vyhnáním, popřípadě celkovým vyhlazením východních národů. Hitler silně prosazoval myšlenky antisemitismu a rasismu, stanovujíc je jako jednu z primárních zásad nacistické ideologie. Mimo svou osobní nenávist vůči židovskému obyvatelstvu zastával také názor, že k vyvolání nenávisti je potřeba společného nepřítele, jímž učinil právě Židy, přisuzujíc jim a levici vinu za porážku Německa v první světové válce.³¹

1.2. Význam slova „völkisch“

Slovo „völkisch“ je přídavným jménem odvozeným od slova „Volk“ (česky národ nebo lid).³² Jedna z prvních zmínek byla doložena v druhé polovině 19. století v Rakousku-Uhersku, když bylo navrženo jako náhrada za slovo „national“.³³ Termín se původně vztahoval na ideologii a hnutí Němců z německojazyčných oblastí mimo území Německé říše. Slovo bylo úzce spojeno s ideologiemi v období mezi koncem 19. a první polovinou 20. století, včetně radikálního nacionalismu, velkoněmectví, antidemokratismu, teorie germánské „rasové“ nadřazenosti a „antisemitismu nejhoršího druhu“.³⁴

Slovo „völkisch“ bylo na přelomu 19. a 20. století spojováno v souvislosti s „německými vědami“, za které byly považovány historie, filologie, teologie, přírodní vědy a medicína. Německé bádání v těchto oblastech dosáhlo celosvětového uznání. Někteří akademici začali své bádání v německých vědách směřovat k „völkisch-rasistickému“ hnutí, které mělo za cíl

²⁸ Holborn, „Origins and Political Character of Nazi Ideology“, 546.

²⁹ Detlef Brandes, *Germanizovat a vysídlit – Nacistická národnostní politika v českých zemích*, Prostor (Praha, 2015): 26.

³⁰ Heywood, *Politické ideologie*, 177.

³¹ Holborn, „Origins and Political Character of Nazi Ideology“, 546–548.

³² Walter Hofer, *Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933-1945*, Fischer, (Frankfurt am Main, 1957): 28.

³³ Jitka Balcarová, *Jeden za všechny, všichni za jednoho! Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity*, Karolinum (Praha, 2013): 42.

³⁴ Martin Klement, *Podstata a strategie šíření turnerského „völkisch“ světónázoru*, (Dizertační práce, Univerzita Karlova 2018): 27.

podpořit německou národní identitu. Hnutí působilo nejen v Německu, ale i v německy mluvících územích po Evropě a v USA. Podle přívrženců „völkisch“ ideologie byla role Němců ve světové historii jedinečná. Tím, jak „völkisch“ myšlenky o jedinečnosti Němců a přínosu Německa pro svět překračovaly německé hranice, stoupalo německé smýšlení o nadřazenosti vlastního národa. Dělo se tak ve stejnou dobu, ve které začalo sílit antisemitské hnutí.³⁵ V Bavorsku se z „völkisch“ myšlenky zrodila nacionálně socialistická strana NSDAP. Ta se stala ústředním bodem „völkisch“ hnutí, které nabylo na nevídané síle.³⁶ Národně socialistická ideologie opět probouzela touhu po znovu obnovení „Großdeutschland“ se všemi ztracenými koloniemi a územím, o které v předchozích letech přišli.³⁷

Někteří vědci, kteří svá bádání zaměřovali směrem k „völkisch“ ideologii působili i v etnografické komisi SALV. Část z nich ve svém bádání pokračovala i v po druhé světové válce, kdy „völkisch“ hnutí jen pozměnilo svoji povahu, ale výzkumy probíhaly (byť nepřiznaně) stále ve stejném smýšlení.³⁸

Z důvodu své minulosti patří „völkisch“ k tzv. belastete Wörter (volným překladem k zatíženým slovům). Jedná se o skupinu slov, jejichž aktivnímu používání se v německy mluvících zemích, obzvláště pak ve Spolkové republice Německo, kvůli jejich spojitosti s nacistickou vládou zcela vyhýbají. Pokud jsou tato slova použita, tak pouze ve výjimečných případech a s odůvodněním, proč musela být použita. Ve skupině zatížených slov se mimo termíny „völkisch“ a „Volk“ dále nachází například slova přirovnávající činy a chování k postavám druhé světové války („Hitler“; „Goebbels“), slova přirovnávající trestnou činnost („Konzentrationslager“/ koncentrační tábor, „Euthanasie“/ eutanázie) nebo slova označující územní nároky kladené nacisty („Großdeutschland“/ „Velkoněmecko“) apod.³⁹

Zmiňovaný pojem by se tedy dal přeložit jako národní, nacionální, vlastenecký či lidový.⁴⁰ Co ale zabraňuje použití jeho českého překladu jsou souvislosti a významy, se kterými byl tento

³⁵ Michael Fahlbusch, Ingo Haar, Alexander Pinwinkler, *Handbuch der völkischen Wissenschaften*, De Gruyter Oldenbourg (Berlin/ Boston 2017): 1–4.

³⁶ Uwe Puschner, „Die völkische Bewegung“, *bpb.de* (7. červenec 2016), <https://www.bpb.de/themen/rechtsextremismus/dossier-rechtsextremismus/230022/die-voelkische-bewegung/> (staženo 22. května 2024).

³⁷ Fahlbusch et al., *Handbuch der völkischen Wissenschaften*, 2.

³⁸ Ibid. 2–3.

³⁹ Thorsten Eitz, „Belastete Wörter“, *bpb.de* (červenec 2010), <https://www.bpb.de/themen/parteien/sprache-und-politik/42742/belastete-woerter/> (staženo 30. března 2023).

⁴⁰ Ibid.

termín v minulém století spojen. Žádní z autorů⁴¹, kteří se významu tohoto slova blíže věnovali, se na jeho jednotném významu nedokázali shodnout. Se slovem „völkisch“ se pracovalo v mnoha publikacích, avšak namísto jednotné definice a českého překladu bylo výsledkem hned několik překladových variant, čímž došlo k úplnému významovému přetvoření. „Völkisch“ dle většiny označuje ideologii extrémního nacionalismu, rasismu a antisemitismu. Je charakterizováno idejemi antislavismu a antiromanismu, kritikou modernizace a internacionalismu.⁴²

Podle Jitky Balcarové, která se zabývala studiem svazu „Bund der Deutschen“, je „rasové“ učení klíčovým prvkem myšlenkového komplexu „völkisch“, a ti, kteří se hlásí k této ideologii, jsou přesvědčeni o německé národní superioritě.⁴³

Nacistická ideologie byla založena na „völkisch“ idejích. Ideje o rasové nadřazenosti založené na rasismu a antisemitismu společně se stavěním zájmů vlastního národa nad zájmy ostatních národů (přisuzované údajnému „lepšímu původu“ německé rasy) zapříčinily nejen uchopení moci Adolfem Hitlerem, ale později také druhou světovou válku, při které přišlo o život více než 60 miliónů lidí.⁴⁴

Vědci působící pod „völkisch“ ideologií vypracovali důmyslný program historických, antropologických, eugenických (tj. na základě genetické příbuznosti) a kulturních agend, které měly za úkol podpořit sebevědomí, hrdost a proces „znovuzrození“ německého národa po prohrané první světové válce. Vědecké „völkisch“ práce měly inspirovat německou veřejnost a posílit víru v nadřazenost německého národa.⁴⁵ Z těchto důvodů je doposud užíván termín „völkisch“ v německé podobě bez českého překladu. Nadále totiž existují spory o tom, kde začíná a končí „altdeutsch“, „national“, „antisemitisch“, „deutschnational“, „völkisch“, „sudetendeutsch“ a jaké je vzájemné propojení těchto termínů.⁴⁶

Společně s „völkisch“ ideologií souvisel i obnovený plán na vznik „Großdeutschland“ (poprvé představen v roce 1848 na Národním shromáždění ve Frankfurtu) spočívající ze spojení území Pruska, Rakouska a jednotlivých německých států. Spojením by vzniklo „Velkoněmecko“.

⁴¹ Ivan Hodovský, „Světový názor v ideologické konfrontaci“, *Věda a světový názor* (Praha, 1981): 206–207; Václav Kural, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě, (1918–1938)*, R ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů (Praha, 1993):108.

⁴² Ibid.

⁴³ Balcarová, *Jeden za všechny, všichni za jednoho!*, 44–45.

⁴⁴ Miroslav Kárný, Jaroslava Milotová a Margita Kárná, *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Archivní správa MV ČR, (Praha, 1991): 10.

⁴⁵ Fahlbusch et al., *Handbuch der völkischen Wissenschaften*, 3.

⁴⁶ Klement, *Podstata a strategie turnerovského „völkisch“ světonázoru*, 27–30.

Hlavním cílem bylo za pomoci různých oborů legitimizovat plán na vznik Velkoněmecké říše, který běžel na přípravě plánu (re)germanizace.⁴⁷

1.3. (Re)germanizace českého území

Na plánu české (re)germanizace se pracovalo již od vzniku Protektorátu na jaře roků 1939.⁴⁸

Prvotním záměrem Hitlera byla pouhá germanizace východního prostoru i tehdejšího Ruska bez zahrnutí obyvatelstva. Tento plán byl však shledán nemožným, poněvadž Třetí říše neměla místo, kam by české a východní obyvatelstvo mohla ihned vysídlit, ale také Němce, kteří by se do nově uvolněného prostoru mohli a chtěli přesunout. Hitler tedy záminku ke germanizaci českého území i s obyvatelstvem našel v „historických a rasově politických důvodech“. V důsledku se by germanizace pro Čechy stala formou jisté (re)germanizace – návratem k jejich „původní“ kultuře.⁴⁹

Za hlavní cíl (re)germanizace si nacističtí Němci vytyčili postupné poněmčení obyvatelstva Protektorátu a oficiální připojení protektorátního území k Třetí říši. Stát se tak mělo co nejméně nápadně skrz okupační politiku usilující o dezorientaci českého národa, aby se Češi jako národ (s lehkou korupcí ze strany Němců) sami svedli na cestu kolaborace k vlastnímu zániku.⁵⁰ Němci si byli vědomi faktu, že vynucenou germanizací kýženého výsledku nedosáhnou. Dle plánů z roku 1940 měla germanizace probíhat pozvolně a co nejméně nápadně. Češi měli být postupnou selekcí rozděleni do tří skupiny: rasově hodnotné a proněmecké občany hodné poněmčení, rasově nevyhovující a na nepřátele Říše. Nehodící se skupiny měly být z procesu poněmčování vyjmuty a podrobeny zvláštnímu zacházení, resp. odsunuty dál na Východ nebo zlikvidovány. Selekcce měly probíhat za záminkou celonárodního zdravotnického opatření, kdy by v komisích zasedali rasoví odborníci, kteří by byli schopni oddělit vhodné kandidáty od nevhodných.⁵¹

S postupem války a s vyostřující se rasovou situací nabyl i plán na (re)germanizaci jasnější podoby. Na konferenci ve Wannsee v lednu 1942 byl odsouhlasen návrh „konečného řešení

⁴⁷ Miloš Hořejš, *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942-1945*, Dizertační práce, vedoucí Edvard Kubů, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociální dějin, 2018, 62, <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/103829/140065352.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (staženo 25. července 2024).

⁴⁸ Kárný, Milotová, Kárná, *Protektorátní politika*, 10; 20.

⁴⁹ Brandes, *Germanizovat a vysídlit*, 11–20.

⁵⁰ *Ibid*, 25–27.

⁵¹ „Vorschläge zur Vorbereitung der Germanisierung (Umvolkung) im Protektorat Böhmen und Mähren“, in: *Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte*, Themenmodul "Protektorat Böhmen und Mähren", ed. Stefan Lehr, Herder-Institut (Münster), <https://www.herder-institut.de/digitale-angebote/dokumente-und-materialien/themenmodule/quelle/1965/details.html> (staženo 25. července 2024)

české otázky“. Návrh, který přednesl a do jisté míry sám zpracoval zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich, přinesl „řešení“, jež mělo být finálním stádiem plánu na (re)germanizaci Protektorátu Čechy a Morava.⁵²

Protektor české obyvatelstvo rozdělil do čtyř kategorií: Češi dobré rasy a smýšlení; Češi špatné rasy, ale dobrého smýšlení; Češi špatné rasy i smýšlení; Češi dobré rasy a špatného smýšlení. První kategorie měla být germanizována, druhá nasazena v Říši s pravděpodobnou sterilizací. Češi spadající do třetí skupiny měli být přesunuti na Východ a ti, kteří dle daného popisu spadali do čtvrté kategorie, měli podstoupit převýchovu a v případě neúspěchu být zlikvidováni.⁵³ Tento plán se však měl uskutečnit až po definitivním vítězství Třetí říše.⁵⁴

Legitimitu (re)germanizace česko-moravského prostoru měli mezitím podporovat věda a výzkum v rámci nacistické ideologie. Výzkumy byly zaměřeny nejen na sudetoněmeckou, ale i na českou a moravskou kulturu, kulturní dědictví a na rasový původ českého člověka. Na všechny oblasti výzkumu byl kladen vysokých důraz, neboť bylo důležité nalézt pojítka. Ta by spojovala původ české národní identity s německou a Heydrichův plán tak mohl být po konci války vědecky podpořen.⁵⁵

2. Sudetoněmecké vědecké instituce

Jak již bylo konstatováno, argumenty ospravedlňující plán poněmčení českého národa byly zkoumány ve vícero oblastech. Probíhaly i v centru česko-německého soužití a výzkumu - v sudetském pohraničí. Na tomto území se díky blízkosti k hranicím vyskytovalo přirozeně více německy hovořících obyvatel než ve zbytku Československa. Významnější podíl německy mluvících obyvatel se nacházel také v Praze nebo v německy mluvících územích mimo Sudety.⁵⁶

Za důležité sídlo výzkumů zaměřených na sudetoněmeckou tematiku bylo považované město Liberec, z něhož se za doby Protektorátu stal středobod kultury a vzdělanosti. V této době byl Liberec sídlem tří významných sudetoněmeckých vědeckých institucí: Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung (česky Sudetoněmecký vlastivědný ústav; ASH), Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte (DGVF) a ukončení činnosti

⁵² Protektorát Čechy a Morava vznikl 15. března 1939. Detlef Brandes, *Češi pod německým protektorátem – okupační politika a odboj 1939–1945*, Prostor (Praha, 2019): 36.

⁵³ Hořejš, *Nacistická germanizační a osídlovací politika*, 60, <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/103829/140065352.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (staženo 25. července 2024).

⁵⁴ Ibid, 61.

⁵⁵ Lozoviuk, *Interethnik*, 15.

⁵⁶ Ibid, 51.

ASH i Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung (česky Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu; SALV).⁵⁷

Liberec (německy Reichenberg) byl významným místem již před rokem 1939, a to nejen pro svůj městský rozkvět a rozvoj, ale i pro svou roli v debatách. V těch se o severočeském městě uvažovalo jako o možném novém sídle Pražské německé univerzity.⁵⁸

Změna sídla univerzity byla poprvé navržena v roce 1898 jako reakce na postupné počest'ování Prahy, které jenom posílilo neshody panující mezi německou a českou pražskou univerzitou. Hlavní konflikt spočíval v zákoně č. 135/1920 Sb. z. a n., o poměru pražských universit nazývaném Lex Mareš (své jméno získal dle příjmení jeho překladatele Františka Mareše) a schváleném v roce 1920 československou vládou. Zákon ustanovil, že právo užívání jména Karla IV. v názvu univerzity náleží pouze česky mluvící pražské univerzitě. Německá část univerzity se od té doby měla nazývat Německá univerzita v Praze. Universita Karlova, jak znělo oficiální pojmenování česky mluvící univerzity, získala právo na univerzitní archiv, Karolinum a starobylé insignie.⁵⁹ Zároveň ji byla přidělena starodávná pečetidla a jiné památky patřící do té doby Německé univerzitě.⁶⁰ Toto rozhodnutí vyvolalo četné protesty ze strany německy mluvících studentů a profesorů, kteří se jeho vlivem začali silněji zasazovat o svá národnostní práva.⁶¹ Objevila se i snaha o úplné přesunutí Německé univerzity mimo Prahu do Liberce. Od tohoto záměru bylo však po roce 1938 upuštěno, neboť Praha byla přece jen významnou metropolí i pro Němce.⁶²

Pražská Německá univerzita prošla po vzniku Protektorátu značnými změnami. Jednou z nich bylo její přejmenování, kdy se z Německé univerzity stala Německá Karlova univerzita.⁶³ Došlo tak k anulaci Lex Mareš. Nová říšská univerzita byla institucionálně úzce propojena se Sudetoněmeckým ústavem pro výzkum země a lidu, se kterým také sdílela tematické zaměření a metodologické a ideologické pozadí. Mnoho členů SALV bylo také vyučujícími na Německé Karlově univerzitě. Na stejném principu byly obě instituce později propojeny také s Nadací Reinharda Heydricha, jež byla založena v roce 1942 a fungovat začala o rok později.⁶⁴ Nadace měla sloužit jako centrum špičkových vědců, jejichž úkolem bylo zkoumání

⁵⁷ Josefovičová, *Německé vědecké instituce*, 8.

⁵⁸ *Ibid.*, 5.

⁵⁹ Míšková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, 27.

⁶⁰ Václav Hájek, „Uplynulo 100 let od zahájení používání názvu Univerzita Karlova“, Univerzita Karlova (19. února 2020), <https://cuni.cz/UK-10253.html> (staženo 25. července 2024).

⁶¹ Míšková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, 28.

⁶² Lozoviuk, *Interethnik*, 94–95.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Lozoviuk, *Slovanské bádání*, 7.

slovanského obyvatelstva z antropologického, společensky- a kulturně-historického hlediska. Tím měla vzniknout vědecky podložená teorie sloužící k podpoře (re)germanizace obyvatel střední a východní Evropy.

Samotné výzkumy se opíraly zejména o česko-německé vztahy, existující na českém území již několik staletí.⁶⁵ Významným aspektem výzkumů se stala i etnografie (neboli národopisectví). Obor, který od konce 19. století zažíval nárůst zájmu způsobeným silícími neshodami mezi česky a německy mluvícími spoluobčany. Ti zájmem o etnografická bádání podporovali své nacionalistické cítění a dávali najevo vymezení vůči českému nebo německému národu.⁶⁶ Doposud se však zaměřovali čistě na zkoumání kultury svého vlastního národa. V rámci „völkisch“ ideologie se etnografické zkoumání přesunulo na bádání a srovnávání německé a české kultury.

2.1.Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung - SALV

Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung představovala společně s Nadací Reinharda Heydricha dvě významná pracoviště zabývající se výzkumem německého a českého lidu sídlícího v pohraničních územích (zahrnující říšské župy) a v Protektorátu.⁶⁷ SALV vznikl v roce 1940 jako náhradní vědecká instituce Sudetoněmeckého vlastivědného ústavu (Anstalt für sudetendeutsche Heimatforschung; ASH), který působil v Liberci již od poloviny 20. let.⁶⁸ ASH byl založen „národními bojovníky“ Erichem Gierachem a Emilem Lehmannem, kteří následně působili i SALV.⁶⁹

Hlavním úkolem ASH byla organizace a podpora při sudetoněmeckém vlastivědném bádání a zveřejňování výsledků v odborných publikacích a magazínech. Nejvíce prosazovaným periodikem byl *Karpathenland*, podporovaný zejména Josefem Hanikou, kterému se v bližším kontextu věnuje kapitola o etnografické komisi. Mimo periodika se ústav zaměřoval na shromažďování archivních materiálů mapující historii Němců žijících na českém území.⁷⁰ Zřizovatelem Sudetoněmeckého vlastivědného ústavu byla Německá vědecká společnost založená v Liberci v reakci na nepodařené ukotvení vlastivědně-národopisných studií na pražské Německé univerzitě. Díky tomu ústav podporovalo mnoho pražských německých

⁶⁵ Brandes, *Germanizovat a vysídlit*, 17.

⁶⁶ Lozoviuk, *Interethnik*, 49.

⁶⁷ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 330.

⁶⁸ Lozoviuk, *Slovanské bádání*, 6.

⁶⁹ Konrád, „Die Sudetendeutsche Anstalt“, in *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960*, 73.

⁷⁰ Ibid.

profesorů.⁷¹ Za dobu svého působení se ASH stal jedním z nejdůležitějších výzkumných center zaměřujících se na německou vlastivědu v Sudetech.⁷²

Podpora výzkumů ze strany ASH sestávala z poskytování materiálů – knih, obrazů, listin apod. – potřebných k výzkumné a badatelské činnosti. Z ústavu se rychle stala jedna z nejvýznamnějších institucí sudetoněmecké vlastivědy. I čeští Němci, stejně jako ostatní národy, považovali vlastivědné výzkumy jako klíčové pro formování své identity, pro poznání hmotného i duchovního života svých předků a k posílení národní identity. Zároveň se však začaly objevovat náznaky vznášení politických požadavků a sílení vědomí právních nároků na území.⁷³

Mimo subvenci vědců při výzkumech probíhal v ústavu neoficiálně i sběr archivních materiálů vztahující se k sudetoněmeckým dějinám, ke kterému byla v průběhu let přizván i lid. Cílem sběru bylo získání přehledu o sudetoněmeckých fondech a archivních památkách, shromažďující kousky sudetoněmecké historie pro budoucí účely sílící německé nacionalistické myšlenky.⁷⁴ Sběr sudetoněmeckých archiválií posloužil jako základ pro budoucí etnografickou činnost instituce Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu.

O zániku ASH bylo rozhodnuto v roce 1938, čímž došlo k obohacení vědeckého pole plánovaného zaměření SALV, které se rozšířilo z výzkumů v oblasti vlastivědy v pohraničních oblastech o bádání týkající se území Protektorátu Čechy a Morava.⁷⁵ Současně došlo i ke změně zřizovatele. Sudetoněmecký ústav nově spadal pod správu říšské župy Sudety. Důvodem jeho zániku a následném vzniku SALV byl záměr dostat sudetoněmecké vědecké působení pod dohled nacistické ideologie.⁷⁶ Slavnostní otevření SALV proběhlo 13. října 1940 v libereckém Goetheheimu v rámci třídního zahajovacího programu konaného 12.-14. října. Slavnost se uskutečnila v oficiálním sídle ústavu za přítomnosti stranických zástupců, zástupců státu, Wehrmachtu a především vědy. Přítomen byl osobně i Konrád Henlein, říšský vedoucí župy Sudety⁷⁷, který se jakožto hlavní osoba odpovědná za veškeré kulturní, politické a hospodářské dění na území Sudet zodpovídal přímo Adolfu Hitlerovi za to,

⁷¹ Josefovičová, *Německé vědecké instituce*, 5–9.

⁷² Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra* 329.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Ibid. 330.

⁷⁵ Konrád, „Die Sudentendeutsche Anstalt“, in *Die „sudentendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960*, 74.

⁷⁶ Míšková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, 144.

⁷⁷ Ibid, 145.

že se všechny projevy života na jemu svěřeném území konají dle zásad NSDAP a „völkisch“ ideologie.⁷⁸

Do výzkumné činnosti se za doby existence SALV zapojilo více než 300 badatelů, kteří byli buďto členy komisí pod Sudetoněmeckým ústavem nebo se na některých bádáních jen spolupodíleli. I tak toto číslo představovalo většinový podíl německy mluvících vědců z území Čech a Moravy.⁷⁹ Celkově měl mezi lety 1940-1942 Sudetoněmecký ústav ve svých řadách na trvalé pozici 153 spolupracovníků a spolupracovnic, 110 mimořádných členů, dva čestné a jednoho nadačního člena.⁸⁰

Vědci svými výzkumy podporovali nejenom myšlenku „völkisch“ ideologie, ale také napomáhali k uchování důležitých dokumentů o sudetoněmecké historii.⁸¹ Spolupracovníci nemuseli vždy nutně působit přímo v Liberci. SALV spolupracoval s ústavy v celoříšském měřítku.⁸² Sudetoněmecký ústav sloužil také jako důležitá spojka mezi pražskými vysokými školami a říšskou župou Sudety. Tato funkce byla ústavu přidělena z důvodu absence jakékoliv vysoké školy na území župy. SALV plnil mimo hlavní svůj úkol sudetského centra vědeckého výzkumu i funkci prostředníka mezi výzkumy vedenými z Prahy a ze Sudet.⁸³

Postupem času se však začínaly ozývat nespokojené hlasy ze strany Německé univerzity, které připadalo, že se spolupráce mezi ústavem a vysokými školami zanedbává a univerzita je jako vědecká instituce v rámci vlastivědného bádání upozadována. Na rozdíl od SALV či Nadace Reinharda Heydricha, nebyla v uváděných periodících ani zdaleka tak zastoupena vlastními výzkumy, ba ani nevydávala vlastní periodikum.⁸⁴ SALV od doby svého vzniku totiž svojí publikační činností rozšířil o nová periodika. Ústav dále vydával již známý „Karpathenland“ tak i „Firgenwald“, „Sudeta“, „Natur und Heimat“ či „Aus dem Sudetengau“. Dále se připravovaly nové svazky „Beiträgen zur Kenntnis sudetendeutscher Mundarten“, „Sudetendeutsche Ortsnamen“ a „Sudetendeutsche Geschichtsquellen“.⁸⁵

⁷⁸ Stanislav Biman „Podíl sudetských Němců na správě říšské župy Sudety“ in Monika Glettler, Alena Míšková, and Lubomír Lipták, *Nacionálno-socialistický systém vlády: Říšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko*, AEP (Bratislava, 2002) 117.

⁷⁹ Konrád, „Die Sudetendeutsche Anstalt“, in *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960*, 72.

⁸⁰ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 332.

⁸¹ Josefovičová, *Německé instituce*, 5–13.

⁸² Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 331–332.

⁸³ Míšková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, 145.

⁸⁴ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 331.

⁸⁵ *Ibid.*

Univerzitnímu vedení se také nezamlouvalo, že univerzitě ve vědeckém světě nepřipadá vedoucí postavení, které si nárokovala. Zamýšlená spolupráce mezi univerzitou a ústavem nebyla přes všechny snahy ideální. Univerzita viděla v liberecké instituci a v Nadaci snahu o vytvoření „nové univerzity“ na sudetoněmeckém území, tedy na území, které nespadlo pod Protektorát Čechy a Morav. Vytvořením nové univerzity by tak došlo k přesunutí vědeckého „centra“ mimo území Prahy a význam hlavního města by rapidně klesl. I když toto přesvědčení vzniklo hlavně z vyšší publikační aktivity ústavu a nadace než univerzity, k harmonickému vztahu mezi vlastivědnými institucemi nějak výrazně nepomáhalo.⁸⁶

2.2. Komise SALV

Výzkumy jednotlivých komisí SALV byly od vzniku instituce v roce 1940 do jejího zániku v roce 1945 zaměřené na pokračování ve výzkumu sudetoněmeckého prostoru s ohledem na podporu ideje nacistické „völkisch“ ideologie. Různá témata výzkumů se rozdělila pod 10 odborných komisí. Každé komisi náleželo jiné pole výzkumu. Od komisí byla očekávána jak vzájemná spolupráce, tak i spolupráce s exténními spolupracovníky z vysokých škol v Protektorátu, ze sousedních říšských žup a ze spřátelených území.⁸⁷

V SALV existovalo následujících 10 komisí – komise pro výzkum prostoru a půdy („Kommission für Raum- und Bodenforschung“), komise pro přírodní poměry („Kommission für Naturforschung“), komise pro prehistorii („Kommission für Vor- und Frühgeschichte“), komise pro historii („Kommission für Geschichte“), etnografická komise („Kommission für Volkskunde“), komise pro sídelní a jazykový výzkum („Kommission für Siedlungs- und Sprachforschung“), komise pro právo a hospodářské poměry („Kommission für Rechts- und Wirtschaftsforschung“), komise pro umění a literaturu („Kommission für Kunst- und Schrifttumsforschung“), komise pro rasový a rodopisný výzkum („Kommission für Rasse- und Sippenforschung“) a komise pro výzkum slovanských národů („Kommission für Slawenkunde“).⁸⁸

Ne všechny komise však vznikly v roce 1940. Ve zmíněném roce se povedlo rozběhnout nebo navázat na výzkum pouze u osmi. Zbylé dvě – komise pro přírodní poměry a komise pro rasový a rodopisný výzkum – zůstaly v plánech a jejich spuštění se podařilo až o dva roky později

⁸⁶ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 331.

⁸⁷ Josefovičová, *Německé instituce*, 15.

⁸⁸ *Ibid*, 13–15.

v roce 1942.⁸⁹ Komise byly společně se svými úkoly a plány do budoucna představeny v den slavnostního zahájení úřadování SALV v Liberci.⁹⁰

Na vedoucích pozicích v jednotlivých komisích (obsazované zpravidla na pětileté období)⁹¹ působili převážně docenti z pražské Německé univerzity nebo významní vědci již dříve působící ve výzkumech zkoumajících pohraničí. Mezi důležitými osobnostmi, které úřadovaly na vedoucích pozicích jednotlivých komisí byli např. Viktor Denk⁹² (původním příjmením Czurda; komise pro přírodní poměry), Erich Gierach⁹³ (komise pro sídelní a jazykový výzkum a zakladatel předchozího vlastivědného ústavu), Wilhelm Wostry⁹⁴ (komise pro historii – nejvýznamnější komise SALV)⁹⁵ nebo Bruno Schier⁹⁶ (etnografická komise).⁹⁷ Každá z komisí byla omezena na maximální počet 25 řádných členů. Počet členů peněžně přispívajících na výzkumy jednotlivých komisí byl neomezen.⁹⁸ Komise byly společně se svými úkoly a plány do budoucna představeny v den slavnostního zahájení činnosti SALV v Liberci.⁹⁹

Největší komisí co do počtu členů byla komise pro historii. Té jako jediné bylo původně plánováno zcela autonomní působení bez zařazení pod správu SALV. Ačkoliv k tomuto plánu nakonec nedošlo, stále ji v Sudetoněmecké ústavu náleželo speciální místo. Celkově měla komise kolem 20 řádných členů. Podporujících členů měla kolem 60. Objevila se mezi nimi jména skoro všech profesorů historie z Pražské německé univerzity např. Josef Pfitzner, Rudolf Schreiber nebo Gustav Pirchan. Členy byli ale i profesori z mimopražských univerzit. Z Innsbrucku pocházeli např. členové Kleo Peyer a Harald Steinacker. Z Lipské univerzity s komisí pro historii spolupracoval i Rudolf Kötzschke, jehož členství nepoukazovalo pouze na jeho osobní kontakty s vedoucím komise, ale i na to, že SALV spolupracovala

⁸⁹ Mísková, *Die Deutsche (Karls-) Universität*, 146.

⁹⁰ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 333.

⁹¹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/1.

⁹² Viktor Czurda (1897–1945). Díla: *Zur Kenntnis der Brutzwiebeln von Lycopodium Selgao und L. Lusidulum* (1923), *Über einige Grundbegriffe der Sexualitätstheorie* (1932) nebo *Zur Morphologie und Systematik der Zygnemalen* (1931).

⁹³ Erich Gierach (1881–1943) Díla: *Das Wesen des silbenzählenden Verses* (1925), *Die deutsche Dichtung der Sudetenländer im Mittelalter* (1937) nebo *Sudetendeutscher Katechismus* (1939).

⁹⁴ Wilhelm Wostry (1877–1951) Díla: *Germania, Teutonia, Alemania, Bohemia* (1943), *Die römische Krone gehört auf die böhmische* (1938) nebo *König Albrecht II* (1906).

⁹⁵ Josefovičová, *Německé instituce*, 17.

⁹⁶ Bruno Schier (1902–1984).

⁹⁷ Josefovičová, *Německé instituce*, 13–15.

⁹⁸ Lozoviuk, *Interethnik*, 254.

⁹⁹ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 333.

s Lipskými historiky.¹⁰⁰ Kötzschke na Lipské univerzitě založil Seminář regionálních dějin a osídlení, který se jako první v Německu zabýval regionální historií.¹⁰¹

V roce 1943, kdy už byly v chodu všechny komise, se počet řádných členů SALV zvýšil na 176. Mimořádní členové se rozrostli na 138. I přes vysoké vědecké pozice se některým nevyhnulo povolání na frontu. Konce války se dožily zhruba dvě třetiny členů SALV.¹⁰²

Úkoly komisí se zakládaly na názvu ústavu, pod kterým působily – Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung – výzkumy prováděné pod jejich hlavičkou se soustředily primárně na oblast Sudet a sudetoněmeckého obyvatelstva. Bádání mělo mimo vědecký přínos světu potvrdit i přesvědčení o nadřazenosti sudetské a německé kultury, historie či jejím původu nad kulturou českou.¹⁰³

Výsledky bádání, které od roku 1943 probíhala v úzké spolupráci s Nadací Reinharda-Heydricha¹⁰⁴, byly zveřejňovány v publikacích jednotlivých komisí. Publikační činnost se od začátku vyznačovala vysokou aktivitou. Mimo již zmiňované časopisy „Karpathenland“, „Sudeta“ nebo „Natur und Heimat“ považovalo vedení komisí za podstatný úkol vydání tzv. Kulturního atlasu sudetských zemí (Kulturatlas der Sudetenländer).¹⁰⁵

Kulturní atlas sudetských zemí svou inspiraci nacházel v Atlasu německých zemí (Deutscher Kulturatlas), který vycházel měsíčně ve svazku zhruba o 8 listech. Celkově vzniklo kolem 800 listů z okruhů pravěkých, sídelních, hospodářských nebo folklorních dějin na německy mluvícím území. Autory Atlasu německých zemí byli Gerhard Lüdtker a Lutz Mackensen. Vydávalo jej berlínské nakladatelství Walter de Gruyter & Co. od roku 1929 do roku 1938.¹⁰⁶

3. Etnografická komise

Jednou z komisí, které byly zmíněny v předchozí kapitole, byla etnografická komise, známá také jako komise pro národopis nebo německy pod názvem „Volkskommission“.¹⁰⁷

¹⁰⁰ Konrád, „Die Sudetendeutsche Anstalt“, in *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960*, 76–77.

¹⁰¹ Herbert Helbig, „Kötzschke, Rudolf“, *Deutsche Biographie*, https://www.deutsche-biographie.de/sfz44076.html#ndbcontent_zitierweise (staženo 25. července 2024).

¹⁰² Josefovičová, *Německé instituce*, 24–25.

¹⁰³ Lozoviuk, *Interethnik*, 254–256.

¹⁰⁴ Andreas Wiedemann, *Die Reinhard-Heydrich-Stiftung in Prag (1942-1945)*, (Dražďany, 2000), 106.

¹⁰⁵ Lozoviuk, *Interethnik* 255.

¹⁰⁶ Fritz Boehm, *Zeitschrift für Volkskunde*, Walter de Gruyter & Co. (Berlin a Lipsko, svazek č. 2/1932) 289.

¹⁰⁷ Josefovičová, *Německé instituce*, 14.

Výzkumy prováděné členy etnografické komise se zaměřovaly na společnost obývající specifickou geografickou oblast – pohraniční, kde se dlouhá staletí křížila a navzájem ovlivňovala německá a česká kultura. Pod vlivem „völkisch“ ideologie zkoumali členové komise její historická a kulturní specifika a souběžně také shromažďovali a uchovávali informace o původu sudetoněmecké kultury.¹⁰⁸ Mezi badatelskou činností komise spadalo studium nehmátelného – studium lidových písní, zvyků, obyčejů, umění, práva a hmatatelného kulturního dědictví, tj. tradičního oděvu či lidové architektury spolu se sídelními studii. K podpoře etnografického zkoumání měla komise i zvláštní etnografické pracoviště v Chebu, kde bylo v roce 1940 za podpory Josefa Haniky otevřeno i etnografické muzeum.¹⁰⁹

Mezi úkoly etnografické komise spadala i práce na již zmiňovaném Kulturním atlase sudetských zemí, jemuž kladl veliký význam zejména vedoucí etnografické komise prof. Bruno Schier podpořen spolupracovníky z dalších komisí Erichem Gierachem, Theodorem Mayerem a Wilhelmem Weizsäckerem.¹¹⁰ Velko-projekt Kulturního atlasu Schier řadil mezi významné úkoly etnografické komise. Spolupráce na atlase mezi etnografy společně s vědeckými pracovníky z dalších komisí a z Pražské univerzity měla za cíl, ve spojení s výzkumnými společenstvími ze severní a východní části říše, sepsat dílo, jež bude mapovat pamětihodné německé kulturní počínání na území Čech, Moravy a Slezska. Zkoumání konkrétních německých kulturních výkonů mělo přinést podstatné argumenty v politickém působení nacistické nadvlády v Protektorátu a v případě vítězství Třetí říše ve druhé světové válce významně přispět k snazší obhajobě (re)germanizace českého území.¹¹¹

3.1. Významní členové etnografické komise

3.1.1. Bruno Schier

Vedoucím etnografické komise byl 28. září 1940 oficiálně ustanoven prof. Bruno Schier.¹¹²

Bruno Schier se narodil v roce 1902 v rakousko-uherském Hohenelbu (v dnešním Vrchlabí) a zemřel v roce 1984 v německém Münsteru. Byl významným etnografem, autorem mnoha publikací a posléze i německým politikem. Vystudoval germanistiku, slavistiku a historii

¹⁰⁸ Petr Janeček, „Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd“ in *Studia ethnologica Pragensia: recenzovaný časopis*, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (Praha, 2017/1), 130.

¹⁰⁹ Lozoviuk, *Slovanská bádání*, 8.

¹¹⁰ Josefovičová, *Německé instituce*, 254.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/4.

společně s geografii na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě. Všechny své zájmy spojil v roce 1932, kdy habilitoval v etnografii. V roce 1934 se stal členem Sudetoněmecké strany a o tři roky později vstoupil do NSDAP. V první polovině 40. let 20. století byl hostujícím profesorem na bratislavské univerzitě. Ve stejném období působil na vedoucí pozici etnografické komise pod SALV v Liberci.¹¹³ Mezi jeho známá díla patří *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa* (1939), *Aufbau der slowakischen Volkskultur* (1943) či *Die Friedländer Volkskunde* (1969).

Schier svým vstoupením nejdříve do strany sudetoněmecké a posléze do NSDAP dal výrazně najevo své sympatie s ideologickým přesvědčením národně-socialistické strany.¹¹⁴ Hlavně díky této náklonosti se mohl stát vyučujícím na říšských vysokých školách a vedoucím komise nejvýznamnějšího vědeckého pracoviště v Sudetech.¹¹⁵

3.1.2. Josef Hanika a obnovený kraj

Hanika se narodil v roce 1900 ve Stříbře a zemřel roku 1963 v Mnichově. Vystudoval podobně jako jeho kolega Schier germanistiku, slavistiku a národopisectví. Doktorský titul získal v roce 1927, habilitoval se o deset let později na německé Pražské univerzitě v oboru německá archeologie a etnografie. V roce 1938 vstoupil pro svá přesvědčení do NSDAP. O dva roky později vybudoval chebské Národopisné muzeum s pobočkou pro etnografický výzkum. Za doby druhé světové války vyučoval na vysokých školách v Bratislavě a Praze, zároveň vykonával funkci řádného a korespondenčního člena pražské Německé akademie a působil v mnoha nacistických organizacích a spolcích např. *Nationalsozialistischer Dozentenbund*, *Nationalsozialistischer Deutscher Lehrerbund*, *Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*, *Verein der Deutschen im Ausland* a *Nordische Gesellschaft*.¹¹⁶

Ve svých výzkumech se zaměřoval zejména na tradiční lidové oděvy a kroje ze západní a severní oblasti Sudet. Tématu se věnoval i ve své habilitační práci, ve které objevil, že západní a severočeské kroje nemají slovanský původ, nýbrž se jedná se o kusy tradičního oděvu, který sestává z mnoha prvků dřívější módy ze západní a střední Evropy. Toto zjištění ho utvrdilo v tom, že kroje nošené v sudetoněmecké oblasti mají právo na označení „německé“

¹¹³ Tatjana Tönsmeier, „Bruno Schier“ in Ingo Haar, Michael Fahlbusch a Matthias Berg, *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen-Institutionen-Forschungsprogramme-Stiftungen*, K.G. Saur (Mnichov, 2008) 629-630.

¹¹⁴ Tönsmeier, „Bruno Schier“.

¹¹⁵ Lozoviuk, *Interethnik*, 336.

¹¹⁶ Jitka Mlsová Chmelíková, „Hanika Josef Dr.“, Státní okresní archiv Cheb, č. ev. Listu NAD 35, ev. č. pomůcky 1472, 4, https://www.muzeum-stribro.cz/evt_file.php?file=2020 (staženo 19. září 2023).

nebo „sudetoněmecké kroje“.¹¹⁷ Do budoucna jej jeho přesvědčení o původu sudetoněmeckých krojů přimělo i pro vstup do nacistické strany. Národněsocialistická „völkisch“ ideologie určila i směřování jeho výzkumů o německém původu sudetoněmecké kultury a kterým zasvětil i svou vášeň pro lidové oděvy. V roce 1937 byl pověřen vedoucím hnutí, které se společně s Německým kulturním spolkem zabývalo výzkumem, iniciací a provedením „obnovy“ sudetoněmeckého kroje.¹¹⁸

„Trachtenerneuerungsbewegung“ neboli hnutí na obnovu krojů mělo za cíl „obnovit“ nebo zcela nově vytvořit „tradiční“ sudetoněmecký kroj. „Nové“ kroje měly podpořit nejen zachování lidové národní síly sudetských Němců, ale také vyjádřit snahu o jejich národní politické sjednocení, čímž měla být podpořena emancipace sudetoněmeckého hnutí na území Československé republiky.¹¹⁹

Výzkum v rámci „obnovy“ probíhal pomocí dotazníků, které Hanika rozdával pouze zvláště hodícím se zaměstnancům. Díky tomu se mu podařilo nasbírat podrobnou evidenci tradičních krojů a jejich historických prvků, na jejichž základě plánoval vystavět „nové, moderní a rasově odpovídající“ lidové kroje. Ty měly být zbaveny ozdobných prvků a složitých střižů a být cenově dostupné pro každého. Díky tomu by k nim mělo přistupovat co nejvíce sudetských Němců. Měly tak být smazány regionální a sociální rozdíly mezi jednotlivci, jenž se v lidovém oděvu a v krojích odrážely. „Nové“ kroje by byly imunní vůči novým módním trendům a spíše než historii regionů a rodin odrážet národní jednotu. Tím by došlo ke smazání prvků, které z kulturního hlediska mohly být pozůstatkem českého nebo slovanského vlivu. Sudetoněmecký kroj by se stal sjednocujícím prvkem ukazujícím sílu a soudržnost sudetských Němců.¹²⁰

3.1.3. Gustav Jungbauer

Jungbauer se narodil v roce 1886 v Předních Hamrech na Šumavě a zemřel v roce 1942 v Praze. Vystudoval gymnázium v Českém Krumlově, kde byl jeho učitelem šumavský vlastivědec Josef Johann Amman, který významně podpořil Jungbauerův zájem o národopis.¹²¹ Po ukončení gymnaziálních let započal studium na Německé univerzitě na Filozofické fakultě.

¹¹⁷ Lozoviuk, *Interethnik*, 190-191.

¹¹⁸ *Ibid.* 235.

¹¹⁹ *Ibid.*, 235–236.

¹²⁰ „1930er Jahre: Trachtenerneuerung im Rahmen des „Volkstumskampfes“, Heimatpflegerin der Sudeten Deutschen, <https://www.sudetendeutsche-heimatpflege.de/m/texte/seite.php?id=378258> (staženo 22. července 2024).

¹²¹ „Gustav Jungbauer“, Šumavské muzeum, Jungbauerův Spolek, <https://www.jungbaueruvspolek.cz/gustav-jungbauer/> (staženo 22. července 2024).

Za svých studentských let sbíral české i německé „národní básně“ ve své domovině. Tématu národních básní se věnoval i ve své závěrečné práci, kterou obhájil v roce 1908.¹²² Habilitoval po první světové válce v roce 1922 prací zkoumající, výši víry lidu z oblasti Krkonoš v pravdivost mýtu o Krakonošovi.¹²³ O rok později se na své alma mater stal soukromým docentem. Jungbauer na počátku 30. let 20. století převzal učitelský post národopisného semináře na Německé univerzitě, kde byl pro své národopisné znalosti respektován. Za svůj stabilní status vděčil zejména svému česko-německému původu, neboť vysokoškolské vedení upřednostňovalo kandidáty pocházející z území Československa. Roku 1933 byl jmenován mimořádný docentem a o čtyři roky později mu byl udělen titul řádného profesora německého starověku a etnografie. Stejně jako Hanika byl i Jungbauer členem mnoha organizací a spolků. Svá díla a bádání soustřeďoval na okolí svého šumavského rodiště, kde taktéž v roce 1922 ve spolupráci se Sdružením pro národopis a národní vzdělávání na Šumavě založil Muzejní spolek a o rok později ve svém rodném městě otevřel Šumavské muzeum.¹²⁴

Mezi publikovaná díla Gustava Jungabauer patří *Volksdichtung aus dem Böhmerwalde* (1908, jeho disertační práce),¹²⁵ *Volkslieder aus dem Böhmerwalde* (1930), *Volkslieder des Egerlandes* (1932) nebo *Deutsche Sagen aus der Tschechoslowakei* (1934).¹²⁶

3.1.4. Zbylí členové

Členy etnografické komise nebyli pouze jen Schier, Hanika nebo Jungbauer. Pozici výkonného ředitele komise zastával Dr. Hans Hoyer.¹²⁷ Ten byl ale brzy odvelen na frontu, a tak se jeho dočasným zástupcem stal Dr. Hugo Herrmann.¹²⁸ Dalšími řádnými členy se stali Dr. Ing Heinrich Franke, prof. Dr. Julius Gréb, Dr. Herbert Hortricht, Dr. Alfred Karasek, prof. Dr. Walter Kuhn, prof. Dr. Emil Lehmann a učitel Franz Weiß. Pozici poradce zastával Dr. Rudolf Kubitschek.¹²⁹ V roce 1944 navrhl Waltera Hensela (vlastním jménem Julius Janiczek) Joesf Hanika jako dalšího řádného člena komise. Své rozhodnutí odůvodnil argumentem, že v rámci výzkumu chodského folklóru, který prováděl ve spolupráci s komisí pro výzkum slovanských národů, je potřeba provést mimo zkoumání chodského kroje

¹²² Lozoviuk, *Interethnik*, 141–142.

¹²³ *Ibid.*, 143.

¹²⁴ „Gustav Jungbauer“, Šumavské muzeum.

¹²⁵ *Ibid.*

¹²⁶ „Jungbauer Gustav“, v: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft (Viedeň, 1965), 149.

¹²⁷ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/13,14.

¹²⁸ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/15.

¹²⁹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1248/ 5, 6, 8.

i výzkum chodských písní. Nejlépe aby tak učinil člověk v oboru vzdělaný na tuto práci, jímž Hanika Hensela shledával.¹³⁰

Titul podporujících členů etnografické komise neslo celkem 24 vědců.¹³¹ V průběhu dalších let byli do všech komisí povolávání noví členové na posty podporujících členů. V případě etnografické komise se jednalo zejména o učitele nebo studijní poradce, kteří se zaměřovali na národopis¹³² a ve svých výzkumech se osvědčili jako podpůrci „völkisch“ ideologie.¹³³

Schier se pozice vedoucího etnografické komise ujal „*velice rád*“¹³⁴, i přes počáteční nejistotu, zda by pozice neměla být nabídnuta Josefu Hanikovi.¹³⁵ Ten v té době zastával funkci jako úředník župní samosprávy a zároveň působil na pozici vedoucího *Trachtenmuseum* (muzea krojů) v Chebu. Nemohl by tedy jemu nabízenému postu věnovat potřebné množství času.¹³⁶ Poté, co se potvrdila jeho obava o pracovní vytíženosti Haniky, se rozhodl post vedoucího přijmout. Schierovo rozhodnutí bylo vedením SALV přijato a zároveň mu byl zaslán dotaz k přípravě krátkého proslovu, ve kterém by na slavnostním zahájení činnosti SALV představil plány, kterými se etnografická komise bude řídit.¹³⁷

Hanikovi byl posléze nabídnut post zástupce vedoucího. Tuto pozici přijal s příslibem vynaložení všech svých sil v rámci plnění ideologických výzkumů komise v župě Sudety.¹³⁸ Na pozici zástupce byl oficiálně jmenován župním hejtmanem Dr. Antonem Kreißlem v září roku 1940.¹³⁹

3.2. Úkoly etnografické komise a jejich plnění

3.2.1. Rok 1940

První zasedání komise bylo naplánováno na 13. října 1940 v rámci slavnostního zahájení činnosti SALV. U této příležitosti byli jmenováni první podporující členové komise. Dle zápisu ze schůze si přítomní na popud Bruna Schiera museli nejdříve ujasnit, jak má podle nich v následujících letech probíhat etnografický výzkum. Všichni se jednohlasně shodli na tom, že je potřeba se nadále držet dílčích etnografických oblastí, na kterých pracovali

¹³⁰ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1248/38.

¹³¹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/6.

¹³² A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1248/32.

¹³³ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1248/33.

¹³⁴ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/6.

¹³⁵ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/3.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/7.

¹³⁸ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/2, 12.

¹³⁹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/11.

už v předchozích letech, aniž by ze zřetele ztratili jednotu národopisu.¹⁴⁰ Všichni tak souhlasili s navázáním svých výzkumů z před-komisní doby, ale nyní je jednotně směřovali k podpoře „völkisch“ ideologie.

Současně se členové na prvním zasedání komise shodli na důležitosti spolupráce s dalšími komisemi a prodiskutovali aktuální průběh výzkumů v jednotlivých národopisných oblastech. V záznamech stojí, že v terénním a sídelním výzkumu pokračoval Dr. Maydella, který zároveň připravoval velké shrnutí svých poznatků k vydání. Dále se probírala výzva k vydání publikace zabývající se výzkumem chebských statků a sám Schier doufal, že pokud se mu podaří od SALV získat dostatečnou podporu, zejména z technické stránky věci, bylo by možné vydat i tento svazek. Bylo také upozorněno na práci Josefa Haniky, jenž stál před vydáním svého druhého rozsáhlého svazku zabývající se výzkumem německých krojů. Z roku 1940 pochází i dokumentace žádosti Josefa Haniky na SALV o poskytnutí stipendia Elisabeth Seidel-Eppingerové, Ta zkoumala brunovský kroj v jeho rané a starší formě (od města Brunov, Horní Rakousko – rodné město A. Hitlera)¹⁴¹ a své výsledky poskytla Hanikovi jako podklad pro jeho další výzkum. Zároveň bylo její snahou poskytnout dva páry krojových figurín pro chebské Národopisné muzeum.¹⁴² Stipendium bylo Seidel-Eppingerové ještě téhož roku schváleno, a to ve výši 300 říšských marek.¹⁴³

Dále Schier zmínil sběr sudetoněmeckých lidových písní a básní, kterými se zabývali prof. Jungbauer a Dr. Horntrich, a který měl být v následujících letech zkompletován a vydán. Z národopisného hlediska přisuzoval Schier tomuto svazku na velké důležitosti. V budoucích plánech činnosti komise by na základě návrhu mělo být i vydání svazku zabývající se lidovými tanci a ani na sbírku historických lidových písní by nemělo být zapomenuto.¹⁴⁴

Dále bylo navrhnuo posílení pedagogického zaměření etnografické komise a podpora učitelů národopisu v Protektorátu. Bylo také nutné monograficky přepracovat měnící se zvyky a tradice v malých oblastech či se zaměřit na výzkum lidového umění a zpracování historie umění na území Chebska.¹⁴⁵

¹⁴⁰ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1249/1a.

¹⁴¹ „Braunau am Inn (Město)“, mapy.cz, <https://mapy.cz/?source=osm&id=57016> (staženo 22. července 2024).

¹⁴² A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1255/10.

¹⁴³ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1255/17.

¹⁴⁴ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1249/1b.

¹⁴⁵ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1249/1c.

V posledním bodě Schier poznamenal, že z důvodu blízkosti k hranicím vystávají sudetoněmecké etnografii speciální úkoly. Češi jsou totiž i součástí sousedních německých kmenů, jejichž lidová kultura se zřetelně odráží v té české. Je tedy důležité vztáhnout do sudetoněmeckého etnografického výzkumu i slovanská území Protektorátu, zejména proto, že díky nim mohou být podložena významná politická rozhodnutí budoucnosti. Jedním z rozhodnutí byla i zamýšlená germanizace českého prostoru – role etnografické komise byla tedy jasně stanovena.¹⁴⁶

3.2.2. Rok 1941

Na zasedání k ročnímu výročí působení komise, které se konalo 12. října 1941, byly představeny výsledky výzkumů a projektů, na kterých komise v uplynulém roce pracovala. Na začátku bylo mimo jiné i vzpomenuáno na řádného člena Dr. Herberta Horntricha, který zahynul na ruské frontě. Co se plnění úkolů týče, byla zdůrazněna důležitost budoucího zveřejnění vědecky podloženého narativu o původu sudetoněmecké kultury, na kterém již několik let pracoval prof. Jungbauer. Dále bylo oznámeno, že úspěšně pokračuje výzkum lidového umění na Chodsku, kde se podařilo vytvořit obrazový archiv. Probíraly se také finální přípravy k celkové prezentaci zkoumaných sudetoněmeckých zvyků a obyčejů. Do pole etnografických výzkumů byla nově připojena i chebská dudácká muzika. Prof. Lehmann podpořil zkoumání vývoje profesních a pracovních druhů německého národa. Ke konci podal Schier hlášení o chystaném díle Kulturní atlas sudetských zemí a zdůraznil přínos národopisců ke vzniku Atlasu.¹⁴⁷ Zároveň bylo vidět, že práce na Kulturním atlase sudetských zemí, kterému Schier přisuzoval tak veliký význam, pravděpodobně neprobíhají podle plánů, neboť se sice zmínil o Atlase, ale o chystaných příspěvcích však už nikoliv.

Své projekty také představil prof. Hanika. Mezi ně patřilo rozšíření Národopisného muzea v Chebu, diskuze nad vhodným způsobem vydání spisu *Národopisné procházky za chodskými sedláky* a plán na společné vydání všech čísel časopisu *Sudeta* vydaných za uplynulý rok.¹⁴⁸ Dle zprávy odvedl ve výzkumu krojů největší práci Josef Hanika, jenž své výsledky odprezentuje v rámci prezentace o širším působení zvláštního etnografického pracovišti v Chebu.¹⁴⁹ V roce 1941 Hanika svým odborným posudkem podpořil výstavu „Deutschland in Tracht“ (Německo v kroji), kterou zpracovala a vlastnila rodina Kerkmannová. Výstava byla jeho slovy „procházkou skrze německé župy... návštěvníkovi je tak poskytnut ucelený přehled

¹⁴⁶ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1249/1c.

¹⁴⁷ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1250/3.

¹⁴⁸ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1250/4.

¹⁴⁹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/4.

o německých lidových krojích z poslední „krojové doby“. Krojová sbírka byla Hanikou označena jako přínosná pro lidové vzdělávání veřejnosti, a proto ji doporučil k podpoře ze strany příslušných stranických a státních orgánů.¹⁵⁰

Dále je ve zprávě zmiňováno, že se podařilo zkompletovat bádání zabývající se německým vlivem na české sídelní formy. Z tohoto výzkumu vzešel výsledek, že pouze sídelní formy typu samostatně stojícího statku, rozptýlené osady, „Haufendorf“ a „Gassendorf“ ve svojí formě navazují na staroslovanský původ. Zbylé sídelní formy „Strassendörfer“, „Reihenörfer“ a „Platdörfer“ našli inspirativní vzor v německém způsobu výstavby osídlení na Východě. Z tohoto zjištění zpráva dedukovala, že všechna česká osídlení nejen v Sudetech, ale na celém česky mluvícím území získala své rysy z německého způsobu tvorby osídlení. Tímto zjištěním se dařilo podporovat „völkisch“ ideologii a budoucí německé plány. Adekvátnost tvrzení o sídelní inspiraci Čechů měly dovytvářet i poděděné práce od Dr. Maydella, jenž pracoval na atlase zabývajícím se českými formami osídlení, a které se měly stát základním kamenem pěti sídelních výzkumů, které byly předvídaný do budoucnosti.¹⁵¹

Bruno Schier také zmínil, že se mu v Bratislavě podařilo inspirovat jednu studentku k důkladnému průzkumu německých lidových krojů na území německých ostrůvků v Karpatech.¹⁵² Výzkum původu krojů podporující „völkisch“ ideologii Třetí říše se tak dařilo rozšiřovat i mimo území pohraničí. Současně se mu na příkladu monografie o mistrovi chebských hrázděných domů Johannu Georgovi Fischerovi z 18. století podařilo ukázat, že historický vzhled tamních příbytků charakterizovala práce několika tesařských rodin německého původu, čímž by bylo také možné podpořit německou „völkisch“ myšlenku.¹⁵³

Schier také kladl důraz na podstatu obnovení výzkumu sudetoněmecký zvyků a tradic, jež měl být znovu zahájen ve spolupráci s etnografickým pracovištěm v Chebu. U sběru dat a materiálů by mělo být hlavně dbáno na to, jak se jednotlivé zvyky odráží v životě společnosti. Dalším zmíněným plánem byl sběr lidových pohádek a legend z oblasti Sudet, které se dochovaly v rukopisu, vytištěné nebo se ústně předávaly z generace na generaci. Schier zmiňuje, že v rámci výzkumu je samozřejmě důležité rozšířit pole působnosti i mimo hranice pohraničí na území německého a sousedního lidu. Často je pak možné určit původ, stáří a migraci

¹⁵⁰ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1252/5.

¹⁵¹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/4.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/5.

jednotlivých legend, čímž jsou často poskytnuty objevné poznatky o německo-slovanské kulturní výměně a potvrzení o migraci germánských motivů.¹⁵⁴

Ke konci zprávy se zmiňuje o sběru a zpracování lidových písní na území župy Sudety, které měl na starost po Adolfu Hauffenovi Gustav Jungbauer. Z jejich bádání vyšlo zjištění, že lidové písně jsou ideálním příkladem k poznání německo-české kulturní výměny. Z budoucích výzkumech se očekával výsledek, že více než texty pro své písně Češi přebírali německé melodie. Zároveň se předpokládalo, že německé lidové písně ovlivnily svou rozmanitostí nápěvů a melodií, polyfonií a akordickou melodikou všechny východní národy od Finů až po Srby. V písních se také údajně odrážejí lidové, ale i „nadlidové“ rysy, které jsou charakteristické zejména pro bavorské lidové písně.¹⁵⁵ V případě Čechů by tak bylo potvrzeno, že došlo k úplnému potlačení východních rysů v oblasti lidových písní a zbylé východní státy se na západní styl hudby přesměrovaly pravděpodobně díky vlivu německé lidové a umělecké hudby.¹⁵⁶

Výše zmiňované plány a jejich předpokládané výsledky měly být dle Schierova plánu použity do Kulturního atlasu sudetských zemí. V závěrečných slovech zprávy uvedl, že základním cílem etnografické komise by vždy mělo být spojení podstaty důkladnosti německého národa a snaha vytvořit jasné linie, které společnost povedou nepřehlednou rozmanitostí forem existence. *„Ani ten nejmenší stavební kámen naší národní kultury by neměl zůstat bez povšimnutí. Nechceme se však jen radovat z její ojedinělé krásy, ale osvětlit ji tak, aby příkladně odrážela náš celistvý národní osud. Na základě tohoto metodického přístupu a duševního rázu pohraničí zůstane sudetoněmecký národopis i při řešení nejmenších detailů politickou vědou, která bude zbraněmi ducha pomáhat připravovat velká rozhodnutí blízké budoucnosti.“*¹⁵⁷

Ze zprávy sepsané vedoucím etnografické komise ze zasedání v roce 1941 je patrné, že plnění úkolů komise nepostupovalo tempem, které by zajišťovalo splnění plánů dosažení stanovených úkolů komise. Byly stanoveny prioritní projekty, na které bylo v blízké době třeba zaměřit vyšší pozornost. Pomalejší tempo výzkumů bylo zejména výsledkem válečných poměrů, ve kterých se Třetí říše nacházela. Více pracovníků a spolupracovníků komise bylo odveleno do války, čímž automaticky došlo ke zpomalení pokroků ve výzkumech. Z důvodu války s Ruskem byli v komisi nuceni upřednostnit otázky německo-slovanských kulturních vztahů

¹⁵⁴ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/5, 6.

¹⁵⁵ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/7.

¹⁵⁶ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/7, 8.

¹⁵⁷ Ibid.

s cílem co nejdříve doručit použitelné výsledky.¹⁵⁸ Jak tato zkoumání dopadla se bohužel v dochovaných archivních materiálech nepodařilo nalézt.

3.2.3. Rok 1942

V roce 1942 byl vedoucímu etnografické komise Schierovi zaslán dopis od župního hejtmána Dr. Kreißla s předběžnými pravidly vztahující se k vydávání publikací komise. V dopise se mimo jiné zmiňuje o navázání SALV na práci ASH a Německé vědecké společnosti v rámci které, budou všechny vědecké publikace SALV vydávány pod jménem prof. Dr. Ericha Gieracha. Veškeré publikace „Výzkumu sudetoněmecké vlastivědy“ budou sjednoceny a zařazeny podle standardů jednotlivých komisí do tematických řad podle jejich obsahu. Práce, které nebude možné klasifikovat bude však možné vydat v řadě všeobecné.¹⁵⁹ Obnovené vydání předválečných děl tentokrát pod hlavičkou SALV ukazuje, že existovala snaha o přeměnění národopisných děl, který zprvu nebyly vydávány na pozadí „völkisch“ ideologie za díla s ideologickým záměrem.

V září téhož roku byl etnografické komisi doručen dopis od Gustava Jungbauera, ve kterých podával hlášení o výsledcích společné práce své a Dr. Horntricha týkající se výzkumu sudetoněmeckých lidových písní. V dopise se uvádí, že k první edici *Lidových písní sudetských Němců* vyjdou ještě další tři společně v jednom svazku. Jejich tisk byl dokončen už v lednu 1942. Jungbauer následně dodává, že se k vydání připravují postupně jeho další čtyři díla – *Sudetendeutsche Sagen*, *Sudetendeutsche Märchen*, *Sudetendeutsche Schwänke* a *Sudetendeutsche Spruchgut*. Jungbauer ukázal, že i přes svůj zhoršený zdravotní stav, pracoval na dokončení a vydání svazků zkoumající jedinečnost sudetoněmecké kultury plnice tak své závazky vůči etnografické komisi, a tedy tak i vůči německé „völkisch“ ideologii.¹⁶⁰ Zda tak činil z vlastního přesvědčení pro plnění politických „völkisch“ plánů nebo jenom proto, že byl tématem sudetoněmeckých lidových písní, básní, legend a říkadel opravdu zaujat se už nepodařilo zjistit. Jungbauer zemřel 23. října 1942 na rakovinu jícnu.¹⁶¹

¹⁵⁸ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1251/3.

¹⁵⁹ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1247/19.

¹⁶⁰ A AV ČR, fond SVÚL, inv. č. 1252/2.

¹⁶¹ „Gustav Jungbauer“, Šumavské muzeum.

Etnografická komise se nadále zabývala druhy osídlení a vzájemného vlivu německo-slovanských vztahů. Nadále se držela i bádání v oblasti vlivu německých lidových písní a melodií na území Čech a dalších východních států.¹⁶²

V roce 1943 se etnografické komisi mimo nová čísla sudetoněmeckých časopisů podařilo zveřejnit pouze dílo Josefa Haniky *Národopisné procházky za chodskými sedláky*.¹⁶³ Práce na Kulturním atlase sudetoněmeckých zemí byla upozaděna a roku 1944 zcela ukončena.¹⁶⁴

Činnost SALV, a tedy i etnografické komise byla ukončena s koncem války v roce 1945. Všechny nashromážděné knihy, písemnosti a majetek byly na popud ministerstva školství a osvěty převzaty a převezeny do Prahy odkud byly později rozděleny do ústavů a archivů.¹⁶⁵ Majetek SALV a etnografické komise zůstal tedy převážně v majetku ČSR.

Závěr

Cílem této bakalářské bylo zjistit, jak se etnografické komisi dařilo přispívat k plnění idejí německé „völkisch“ ideologie. Hlavními ideologickými „völkisch“ myšlenkami byla podpora rasistické teorie Třetí říše o původu českého národa. Ten údajně nebyl slovanského, nýbrž germánského původu. Němci se tak v různých výzkumných oblastech snažili nalézt pojitka, díky kterým by mohli v budoucnu legitimovat plánovanou (re)germanizaci českého území a obyvatelstva.

Etnografická komise v Liberci společně s dalšími komisemi Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu (SALV) podporovala od svého vzniku myšlenku „völkisch“ ideologie. Na tuto skutečnost ukazuje jednak ukončení působení Sudetoněmeckého vlastivědného ústavu (ASH) v roce 1938 a následný vznik SALV za účelem získat sudetoněmecké výzkumy pod dohled oficiální politiky Třetí říše, ale i to, že na prvním zasedání etnografické komise zdůraznil vedoucí komise prof. Bruno Schier důležitost jednoty dalšího etnografického výzkumu k podpoře budoucích politických rozhodnutí Třetí říše. Tím, že byl SALV a jeho komise založeny na základě ASH a jejich materiálech, měli tak vědci a badatelé k dispozici mnoho materiálů zabývajících se sudetoněmeckou kulturou. Ty byly původně sbírány za účelem podpory sudetoněmecké národní identity skrze hmatatelné i nehmatatelné kulturní dědictví od

¹⁶² Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 338.

¹⁶³ Konrád, „Die Sudetendeutsche Anstalt“, in *Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung 1918–1960*, 87.

¹⁶⁴ Lozoviuk, *Slovanská bádání*, 10.

¹⁶⁵ Josefovičová, „Sudetoněmecký ústav“ in *Hledání centra*, 340.

jejich předků. Prvotně se tedy nejednalo o materiál sbíraný k podpoře „völkisch“ ideologie. Tím se stal až po vzniku SALV.

Práce dochází k závěru, že přes velké počáteční odhodlání podpořit německou „völkisch“ myšlenku, se etnografické komisi nedařilo plnit cíle, které si předsevzala. Etnografická komise plánovala podpořit „völkisch“ ideologii mnoha projekty zabývajícími se sběrem a výzkumem v oblasti všech oblastech kulturního dědictví, avšak z mnoha velkých plánů se jich nakonec podařilo uzavřít nebo publikovat jen pár. Samotnému „velko-projektu“ Atlasu sudetských zemí se v prvním roce působení komise, i přes jeho údajný velký politický význam, dostalo minimální pozornosti. Členové komise se soustředili na své vlastní výzkumy sudetoněmecké kultury a její porovnávání s českou. I když byly prováděny pod hlavičkou „völkisch“, nebyly většinou určeny pro společné dílo, které mělo mít v budoucnosti zásadní vliv. To svědčí o jisté individualitě členů, kteří místo aby spojenými silami podporovali jednotnou myšlenku, se sami nebo v menších skupinkách soustředili na své vlastní výzkumy. Důvodem individuality mohl být fakt, že většina členů byla zaměstnaná v jiných výzkumných institucích, zejména na vysokoškolských. Museli tak plnit své závazky a na výzkum pod hlavičkou etnografické komise a SALV jim nezbývalo mnoho času. Dalším důvodem může být válečná situace, která způsobila odvelení mnoha členů, stejně jako omezila přístup k finančním a materiálním zdrojům důležitým k publikování.

Mezi projekty komise, které dokázaly přímo podpořit německou „völkisch“ ideologii, a které jsou zmíněny v archivních materiálech patřily výzkumy zaměřené na původ sídelních forem na českém území a na původ písní a melodií. Výzkum sídelních forem dokázal, že většina forem osídlení na českém území mají s největší pravděpodobností původ v německé kultuře. Zároveň však ukázal, že existují i formy, u kterých nelze vyloučit jejich staroslovanský původ. Projekt na výzkum písní se však z důvodu úmrtí vedoucích projektu nepodařilo dovést do konce. Zkoumání se zakládalo na zjištění, že lidové písně jsou ideálním příkladem k poznání německo-české kulturní výměny. Mimo tyto oblasti se komise zaměřovala na výzkum sudetoněmeckých a českých říkanek, povídek a legend.

I přes nepříznivou situaci komise nadále vydávala periodika, která vycházela již dříve pod hlavičkou ASH a k nim doplnili některé své vlastní. Vydáváním těchto publikací přispívali k podpoře „völkisch“ ideologie, i když noviny a časopisy brzy vycházely v omezeném množství z důvodu válečného šetření materiálem.

Etnografická komise také podporovala výzkumy Josefa Haniky zaměřující se na kroje a na „obnovený“ sudetoněmecký kroj, na který se původně měla tato bakalářská práce v rámci etnografické komise soustředit. Bohužel, po bližším seznámení s archivními materiály etnografické komise se mi v nich nepodařilo nalézt zmínku o tématu „obnoveného“ kroje. Z toho vyplývá, že plán „obnovy“ sudetoněmeckého kroje byl samostatnou agendou Josefa Haniky a německého kulturního spolku, do kterého se etnografická komise nezapojovala.

I tak se mi v roce 2023 podařilo s reálným obnoveným krojem setkat naživo, a to na 73. výročí Sudetoněmeckých dnů v Řezně. Nenarazila jsem však na kroj, který by pocházel z dílny výzkumů Josefa Haniky, ale na kroj, který jeho nositelka a její příbuzní vytvořili na základě vzpomínek (viz. příloha č. 1). Ty jim zbyly na jejich původní lidový oděv, který museli z důvod vyhnání sudetských Němců po konci druhé světové války, v rámci poválečného uspořádání ponechat na území Československa. Stesk po odebraném kulturním dědictví jejich předků je přiměl k vytvoření vlastního obnoveného kroje, který na rozdíl od Hanikovy původní myšlenky na jednoduché střihy a nevýrazné detaily sjednocující všechny sudetské Němce, jim připomínal jejich původ.

Zda by etnografická komise byla v případě vyhrané války schopna národopisným výzkumem podpořit rozvoj „völkisch“ ideologie se může nadále jen dohadovat. Naštěstí výsledek druhé světové války, kdy bylo nacistické Německo poraženo, zapříčinil konec etnografického a dalšího „völkisch“ zkoumání na území bývalé Československé republiky. Členové SALV v Německu navázali na své výzkumy, které na veřejnosti prezentovali jako nenárodně zaměřené. Ve skutečnosti však „völkisch“ výzkum probíhal nadále.¹⁶⁶

Summary

The aim of this bachelor thesis was to find out how the activities of the ethnographic commission contributed to the fulfilment of the German "völkisch" ideology. The thesis is divided into three chapters in which I tried to find an answer to the research question. The first and second chapters fall into the theoretical part of the thesis. In the first part the reader is introduced to the context of the defining terms of political ideology, the meaning of the word "völkisch" and the plan for the (re)Germanization of the Czech lands. The second section

¹⁶⁶ Fahlbusch et al., *Handbuch der völkischen Wissenschaften*. 1.

introduces the Sudeten German scientific institutions whose research first supported the collection of Sudeten German cultural heritage and then used these materials to compare the origins of Sudeten German and Czech culture and to support the German "völkisch" ideology. Chapter 3 translates this knowledge into the example of the ethnographic commission, its members, and mentions, based on the archival records of the ethnographic commission, what projects the commission undertook between 1940 and 1942.

The thesis concludes that, despite a great initial determination to support the German "völkisch" idea, the ethnographic commission failed to achieve the goals it had set itself. The Ethnographic Commission had planned to support the "völkisch" ideology with many projects dealing with collection and research in the field of tangible and intangible cultural heritage, but of the many grand plans, only a few were eventually concluded or published. The 'grand-project' of the Atlas of the Sudetenland itself received minimal attention in the first year of the Commission's existence, despite its supposedly great political importance. The members of the commission concentrated on their own research into Sudeten German culture and its comparison with Czech culture, which, although carried out under the heading of "völkisch", was mostly not intended for a joint work that was to be so influential in the future. This shows a certain individuality of the members who, rather than joining forces to promote a unified idea, concentrated on their own research alone or in smaller groups. The reason for the individuality may have been that most of the members were employed at other research institutions, especially university ones. Thus, they had to fulfil their other commitments and did not have much time for research under the auspices of the Ethnographic Commission and SALV. Another reason may have been the escalating war situation, which caused the deployment of many members but also limited access to resources important for publication.

The projects that were able to directly support the German "völkisch" ideology and that are mentioned in the archival materials are research on the origin of settlement forms in the Czech territory and songs and melodies. Research on settlement forms has shown that most settlement forms in the Czech territory most likely originated in German culture. At the same time, however, it has shown that there are also forms which cannot be excluded as having Old Slavic origins. Another project, which could not be completed due to the deaths of the project leaders, was a research project based on the finding that folk songs are an ideal example of German-Czech cultural exchange.

Outside of the projects in question, the commission continued to publish periodicals, some of which had been published previously under ASH, and some of which were newly self-

published. By publishing these publications, they contributed to the promotion of the "völkisch" ideology, although newspapers and magazines were soon published in limited quantities due to the wartime scarcity of material.

Použitá literatura

Prameny

A AV ČR, fond SVÚL, karton 38/ 1247–1252, 1255.

Literatura

Balcarová, Jitka. *Jeden za všechny, všichni za jednoho! Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity*. Karolinum (Praha, 2013).

Biman, Stanislav. „Podíl sudetských Němců na správě říšské župy Sudety“ v Monika Glettler, Alena Míšková, and Lubomír Lipták. *Nacionálno-socialistický systém vlády: Říšská župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko*. AEP (Bratislava, 2002).

Boehm, Fritz. *Zeitschrift für Volkskunde*. Walter de Gruyter & Co. (Berlin a Lipsko, svazek č. 2/1932).

Brandes, Detlef. *Češi pod německým protektorátem – okupační politika a odboj 1939–1945*. Prostor (Praha, 2019).

Brandes, Detlef. *Germanizovat a vysídlit – Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Prostor (Praha, 2015).

Cibík, Matěj, Vladimír Mikeš a Jaroslav Rytíř (eds.). *K čemu potřebujeme politické strany?*. Středisko společných činností AV ČR (Praha, 2021).

Fahlbusch, Michael, Ingo Haar a Alexander Pinwinkler. *Handbuch der völkischen Wissenschaften*. De Gruyter Oldenbourg (Berlin/ Boston 2017).

- Heywood, Andrew. *Political Ideologies – An Introduction, Third Edition*. Palgrave Macmillian (Londýn, 2007).
- Heywood, Andrew. *Politics – Fourth Edition*. Palgrave Macmillian (Londýn 2013).
- Hitler, Adolf. *Mein Kampf*. 2023. <https://mein-kampf.cz/> (Staženo 29. března 2023).
- Hodovský, Ivan. „Světový názor v ideologické konfrontaci“. *Věda a světový názor* (Praha, 1981).
- Hofer, Walter. *Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933-1945*. Fischer (Frankfurt na Mohanu, 1957).
- Hořejš, Miloš. *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942-1945*, Dizertační práce, vedoucí Edvard Kubů, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociální dějin (Praha, 2018).
- Janeček, Petr. „Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd“. v: *Studia ethnologica Pragensia: recenzovaný časopis*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (Praha, 2017/1).
- Josefovičová, Milena. „Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu“. v Kristina Kaiserová a Miroslav Kunštát. *Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*. Albis International (Ústí nad Labem, 2011).
- Josefovičová, Milena. *Německé vědecké instituce v Liberci 1923-1945: od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR (Praha, 2014).
- Kárný, Miroslav, Jaroslava Mílová a Margita Kárn. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Archivní správa MV ČR (Praha, 1991).
- Klement, Martin. *Podstata a strategie šíření turnerského „völkisch“ světonázoru*. Dizertační práce. Univerzita Karlova (Praha, 2018).
- Konrád, Oto. „Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung 1940–1945: „Wissenschaftliche Gründlichkeit und völkische Verpflichtung“. v: Štefan Albrecht, Jiří Malíř a Ralph Melville. *Die "sudetendeutsche Geschichtsschreibung" 1918-1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer*. Oldenbourg Verlag (Mnichov, 2008).
- Kural, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. R ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů (Praha, 1993).
- Lozoviuk, Petr. *Interethnik im Wissenschaftsprozess – Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen*, Leipziger Universitätsverlag (Lipsko, 2008).
- Míšková, Alena. *Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchner Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges*. Carolinum (Praha, 2007).

Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. „Jungabauer Gustav“. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaft (Viedeň, 1965).

Prorok, Vladimír. *Politické ideologie a teorie v dějinách*. Vysoká škola ekonomická (Praha, 1998).

Tönsmeier, Tatjana. „Bruno Schier“. V: Ingo Haar, Michael Fahlbusch a Matthias Berg. *Handbuch der völkischen Wissenschaften: Personen-Institutionen-Forschungsprogramme-Stiftungen*. K.G. Saur (Mnichov 2008).

Wiedemann, Andreas. *Die Reinhard-Heydrich-Stiftung in Prag (1942-1945)*, (Drážďany, 2000).

Internetové zdroje

Eisenberg, Leonard. „Anthropological archeology: Ethnography or Ethnology?“. *Plains Anthropologist*. 16 (1971/ č. 54). <http://www.jstor.org/stable/25667031> (Staženo 29. září 2023).

Eitz, Thorsten. „Belastete Wörter“. *bpb.de*. červenec 2010. <https://www.bpb.de/themen/parteien/sprache-und-politik/42742/belastete-woerter/> (staženo 30. března 2023).

European Commission. „„Pamětihodnosti s označením „Evropské dědictví““. <https://culture.ec.europa.eu/cs/cultural-heritage/initiatives-and-success-stories/european-heritage-label> (staženo 23. května 2023).

European Union. „Cultural Heritage“. prosinec 2017. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2150> (staženo 22. května 2024).

Hájek, Václav. „Uplynulo 100 let od zahájení používání názvu Univerzita Karlova“. Univerzita Karlova. 19. února 2020. <https://cuni.cz/UK-10253.html> (staženo 25. července 2024).

Heimatpflegerin der Sudeten Deutschen. „1930er Jahre: Trachtenerneuerung im Rahmen des „Volkstumskampfes““. <https://www.sudetendeutsche-heimatpflege.de/m/texte/seite.php?id=378258> (staženo 22. července 2024).

Helbig, Herbert. „Kötzschke, Rudolf“. *Deutsche Biographie*. https://www.deutsche-biographie.de/sfz44076.html#ndbcontent_zitierweise (staženo 25. července 2024).

Herder-Institut. „Vorschläge zur Vorbereitung der Germanisierung (Umvolkung) im Protektorat Böhmen und Mähren“. v: *Dokumente und Materialien zur ostmitteleuropäischen Geschichte*. Themenmodul "Protektorat Böhmen und Mähren", ed. Stefan Lehr, (Münster), <https://www.herder-institut.de//digitale-angebote/dokumente-und-materialien/themenmodule/quelle/1965/details.html> (staženo 25. července 2024)

Holbron, Hajo. Origins and Political Character of Nazi Ideology“. *Political Science Quarterly* vydání. 79, č. 4 (Dec., 1964). <https://www.jstor.org/stable/i311372> (staženo 29. března 2023).

Jungbauerův spolek. „Gustav Jungbauer“. Šumavské muzeum. <https://www.jungbaueruvspolek.cz/gustav-jungbauer/> (staženo 22. července 2024).

Lozoviuk, Petr. „Etnologie je filozofií budoucnosti.“ R. F. Kaindl a pozapomenuté počátky evropské etnologie“. *Český lid*. 2016/103. <https://doi.org/10.21104/CL.2016.3.06>, (Staženo 29. září 2023).

Lozoviuk, Petr. „Slovanská bádání a etnografie v Protektorátu Čechy a Morava“. *Národopisný věštník* (č. 1, 2021). <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/46474/1/Slovanska%20badani.pdf> (staženo 28. března 2023).

Mapy.cz. „Braunau am Inn (Město). <https://mapy.cz/?source=osm&id=57016> (staženo 22. července 2024).

Mlsová Chemlíková, Jitka. „Hanika Josef Dr.“Státní okresní archiv Cheb, č. ev. Listu NAD 35, ev. č. pomůcky 1472. https://www.muzeum-stribro.cz/evt_file.php?file=2020 (staženo 19. září 2023).

Národní ústav lidové kultury. „Kulturní dědictví“. <https://www.nulk.cz/kulturni-dedictvi/> (staženo 23. května 2024).

Puschner, Uwe. „Die völkische Bewegung“, *bpb.de*. 7. červenec 2016. <https://www.bpb.de/themen/rechtsextremismus/dossier-rechtsextremismus/230022/die-voelkische-bewegung/> (staženo 22. května 2024).

Tichý, Martin. „Interdisciplinární seminář Totalitarismus V.“. *Podoby politické ideologie*. Pořadatel: Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. in *Securitas imperii* (č. 15, 2009). <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=547290> (Staženo 28. března 2023).

Tomíšková, Marie. „Veřejnost a kulturní dědictví“. *Urbanismus a územní rozvoj*. Ústav územního rozvoje. XVI. červen 2013. https://www.uur.cz/media/uksnp4hg/06_verejnost.pdf (staženo 23. května 2024).

UNESCO. „World Heritage List“. <https://whc.unesco.org/en/list/> (staženo 23. května 2023).

Teze bakalářské práce

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	
Jméno:	Adina Kozová
E-mail:	35970142@fsv.cuni.cz
Studijní obor:	Česko-německá studia
Semestr a školní rok zahájení práce:	ZS AR 2022/2023
Semestr a školní rok ukončení práce:	LS AR 2023/2024
Vedoucí bakalářského semináře:	doc. PhDr. Tomáš Nigrin, Ph.D.
Vedoucí práce:	PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.
Název práce:	Etnografická komise v Liberci na pozadí německé "völkisch" ideologie
Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek):	Bakalářské práce se zabývá etnografickou komisí ze Sudetoněmeckého ústavu výzkumu země a lidu (Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung), který vznikl v návaznosti na Sudetoněmecký ústav, založený v roce 1924, za dob národního socialismu v Liberci. Etnografická komise měla za úkol provádět výzkum v oblastech kultury na území Sudet. Jednalo se zejména o výzkum tradičního lidového oděvu, lidových písní, zvyků, obyčejů, říkanek a sídelním forem, které měla komise za úkol v čele s předními etnografy zkoumat a nalézt v nich pojetí s „velkoněmeckou“ kulturou, a naopak potlačit zjevné vlivy předchozího staletého česko-německého soužití i v této oblasti. V práci se rovněž zaměřím na výzkum uplatňování „Völkisch“-ideologie NSDAP Etnografickou komisí.
Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):	V práci je kladen menší důraz na kroje a na tzv. "obnovený" sudetoněmecký kroj, neboť bylo zjištěno, že etnografická komise se "obnovou" krojů nezabývala.
Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):	<p>Úvod</p> <p>1. Politické ideologie</p> <p>1.1. Nacistická ideologie</p> <p>1.2. Význam slova "völkisch"</p> <p>1.3. (Re)germanizace českého území</p> <p>2. Sudetoněmecké vědecké instituce</p> <p>2.1. Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung - SALV</p> <p>2.2. Komise SALV</p> <p>3. Etnografická komise</p> <p>3.1. Významní členové etnografické komise</p> <p>3.1.1. Bruno Schier</p> <p>3.1.2. Josef Hanika a "obnovený" kroj</p> <p>3.1.3. Gustav Jungabuer</p> <p>3.2. Úkoly etnografické komise a jejich plnění</p> <p>3.2.1 Rok 1940</p> <p>3.2.2 Rok 1941</p> <p>3.2.3 Rok 1942</p> <p>Závěr</p>

Summary

Použitá literatura

Teze bakálřské práce

Seznam příloh

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

A AV ČR, fond SVÚL, karton 38/ 1247–1252, 1255.

Balcarová, Jitka. Jeden za všechny, všichni za jednoho! Bund der Deutschen a jeho předchůdci v procesu utváření „sudetoněmecké identity. Karolinum (Praha, 2013).

Biman, Stanislav. „Podíl sudetských Němců na správě říšské župy Sudety“ v Monika Glettler, Alena Mišková, and Lubomír Lipták. Nacionálno-socialistický systém vlády: Říšska župa Sudety, Protektorát Čechy a Morava, Slovensko. AEP (Bratislava, 2002).

Brandes, Detlef. Češi pod německým protektorátem – okupační politika a odboj 1939–1945. Prostor (Praha, 2019).

Brandes, Detlef. Germanizovat a vysídlit – Nacistická národnostní politika v českých zemích. Prostor (Praha, 2015).

Cibík, Matěj, Vladimír Mikeš a Jaroslav Rytíř (eds.). K čemu potřebujeme politické strany?. Středisko společných činností AV ČR (Praha, 2021).

Fahlbusch, Michael, Ingo Haar a Alexander Pinwinkler. Handbuch der völkischen Wissenschaften. De Gruyter Oldenbourg (Berlin/ Boston 2017).

Heywood, Andrew. Political Ideologies – An Introduction, Third Edition. Palgrave Macmillian (Londýn, 2007).

Heywood, Andrew. Politics – Fourth Edition. Palgrave Macmillian (Londýn 2013).

Hitler, Adolf. Mein Kampf. 2023. <https://mein-kampf.cz/> (Staženo 29. března 2023).

Hodovský, Ivan. „Světový názor v ideologické konfrontaci“. Věda a světový názor (Praha, 1981).

Hofer, Walter. Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933-1945. Fischer (Frankfurt na Mohanu, 1957).

Hořejš, Miloš. Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942-1945, Dizertační práce, vedoucí Edvard Kubů, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociální dějin (Praha, 2018).

Janeček, Petr. „Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v kontextu vývoje českých etnologických věd“. v: Studia ethnologica Pragensia: recenzovaný časopis. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta (Praha, 2017/1).

Josefovičová, Milena. „Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu“. v Kristina Kaiserová a Miroslav Kunštát. Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století. Albis International (Ústí nad Labem, 2011).

Josefovičová, Milena. Německé vědecké instituce v Liberci 1923-1945: od vlastivědy k nacistickému „bádání o zemi a lidu. Masarykův ústav a Archiv AV ČR (Praha, 2014).

Kárný, Miroslav, Jaroslava Milotová a Margita Kárn. Protektorátní politika Reinharda Heydricha. Archivní správa MV ČR (Praha, 1991).

Klement, Martin. Podstata a strategie šíření turnerského „völkisch“ světonázoru. Dizertační práce. Univerzita Karlova (Praha, 2018).

Konrád, Oto. „Die Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung 1940–1945: „Wissenschaftliche Gründlichkeit und völkische Verpflichtung“. v:Štefan Albrecht, Jiří Malír a Ralph Melville. Die "sudetendeutsche Geschichtsschreibung" 1918-1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer. Oldenbourg Verlag (Mnichov, 2008).

Lozoviuk, Petr. Interethnik im Wissenschaftsprozess – Deutschsprachige Volkskunde in Böhmen und ihre gesellschaftlichen Auswirkungen, Leipziger Universitätsverlag (Lipsko, 2008).

Míšková, Alena. Die Deutsche (Karls-) Universität vom Münchner Abkommen bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges. Carolinum (Praha, 2007).

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Seznam příloh

Příloha č. 1 – obnovený kroj z oblasti Šumavy; soukromý zdroj autorky

